

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

SREBRENICA 1995: „SIGURNA ZONA” UJEDINJENIH NACIJA
ILI „NESIGURNA ZONA DOZVOLJENOG ZLOČINA”

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Lejla Numić

Broj indexa: 696/II-SPS

Mentor:

Prof. dr. sc. Zarije Seizović

Sarajevo, novembar 2020.

ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

SREBRENICA 1995: „SIGURNA ZONA” UJEDINJENIH NACIJA
ILI „NESIGURNA ZONA DOZVOLJENOG ZLOČINA”

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Lejla Numić

Broj indexa: 696/ II-SPS

Mentor:

Prof. dr. sc. Zarije Seizović

Sarajevo, novembar 2020.

Posveta

Uz saosjećanje prema nedužnim žrtvama rata, ovaj rad posvećujem onima koji su svoje živote dali za stvaranje slobodne i nezavisne države Bosne i Hercegovine.

Sadržaj

Uvod	1
Teorijsko metodološki okvir rada	4
<i>Problem istraživanja</i>	4
<i>Predmet istraživanja</i>	6
<i>Kategorijalno pojmovni sistem</i>	7
<i>Ciljevi istraživanja</i>	12
<i>Sistem hipoteza</i>	13
<i>Generalna hipoteza</i>	13
<i>Posebne-pojedinačne hipoteze</i>	13
<i>Način istraživanja</i>	14
<i>Vremensko i prostorno određenje istraživanja</i>	14
1. Pad Srebrenice: planiranje, pripremanje, organizovanje i izvršenje genocida	15
2. Srebrenica kao „zaštićena zona”: Odgovornost i neuspjeh međunarodne zajednice da spriječi genocid	36
3. Presude u slučaju genocida u Srebrenici	41
4. Negiranje genocida u Srebrenici	47
5. Srebrenica 25 godina nakon počinjenog genocida	55
Zaključna razmatranja	58
Literatura	60

Uvod

Najtragičniji događaj poslije Drugog svjetskog rata bio je 1995. godine u Srebrenici. Oružane snage bosanskih Srba su u julu te godine izvršile genocid nad bošnjačkim narodom. Zbog krize kakva je vladala Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je usvojilo rezoluciju u kojoj je Srebrenicu proglasio „zaštićenom/sigurnom zonom.“ Francuski general Philippe Morillon, komandant UN-ovih trupa u Bosni i Hercegovini, okružen hiljadama bosanskih Muslimana izjavio je: „Od sada se nalazite pod zaštitom UN-a.“ Enklavu su „čuvali“ vojnici iz sastava holandskog bataljona. Mandat zaštitnih trupa UN-a (UNPROFOR-a) je bio da „plavi šljemovi“, holandski vojnici, budu neutralni u sukobima i da nadziru primirje. U zaštićenim zonama UNPROFOR je trebao da sprovede razoružanje zaraćenih strana i zaštitu civilno stanovništvo. Nad narodom Srebrenice su se desili stravični i monstruozi zločini pred očima Europe, pred cijelim svijetom.

Genocid na području Srebrenice je izvršen od masovnih i planskih izvršenih ubistava zarobljenih muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana i prisilne deportacije žena, djece, i starijih osoba. Taj teror, progon i stradanje je izvršeno od strane vojske Republike Srpske pod komandom generala Ratka Mladića, uključujući i paravojnu formaciju „Škorpioni“ na čelu sa Željkom Ražnatovićem Arkanom, pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, zajedno sa nekoliko stotina grčkih i ruskih volontera.¹ Od 1992. godine enklava Srebrenice je bila pod stalnim napadima od strane Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine (kasnije Vojske Republike Srpske), ranjenici su pretrpjeli goru sudbinu od smrti zbog groznih uvjeta u bolnicama i nehumanog pristupa medicinskim potrepštinama. Diego Enrique Arria Salicetti, Venecuelanski ambasador tadašnju posjetu Srebrenici nazvao je stanjem usporenog genocida. Predsjednik Republike Srpske Radovan Karadžić je u proljeće 1995-te godine izdao naredbu kojom je naloženo vojsci Republike Srpske da Srebrenicu pretvori nepodnošljivom za opstanak mještana.²

¹ http://www.adopt-srebrenica.org/downloads/publikacije/Adopt_Srebrenica_Prica_o_nama_2019.pdf (datum pristupa: 18.05.2020)

² Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 225-228.

Ratko Mladić, general i komandant vojske bosanskih Srba je televizijskim gledateljima saopštio:

„Uoči još jednog velikog srpskog praznika poklanjamo srpskom narodu ovaj grad. Došlo je vrijeme da se poslije bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru.”³

Napad je započeo 6. jula kada su srpske trupe palile sela bosanskih Muslimana te protjerala stanovništvo. Komanda Drinskog korpusa pripremila je operaciju „Krivaja 95”, borbeni plan za napad na sigurnu zonu Srebrenicu, te izdala naređenje da se plan sprovede u djelo. Vojska Republike Srpske je odvajala muškarce, dječake i starce od svojih porodica na brutalne načine i odvodila ih u sigurnu smrt, žene i djeca su prisilno deportovana autobusima gdje je također vršena tortura nad njima. Civili su bili premlaćivani, silovani, zlostavljani, pogubljeni i ubijeni. Padom enklave oko 25.000 žena i djece i preko 3.000 muškaraca je napustilo Srebrenicu i otišlo u Potočare, u bazu holandskih vojnika u nadi da će biti zaštićeni, dok se ostali muškarci, prema nekim procjenama njih oko 12.000 sakrivaju po šumama i pješače dugim maršem od nekoliko stotina kilometara pokušavajući doći do slobodne teritorije pod kontrolom vojske Armije Bosne i Hercegovine. Ovaj put je nazvan kao „Marš smrti”. Vojska bosanskih Srba je predviđjela pravac kretanja pa su postavljali zasjede. Granatiranja su bila česta, minska polja su bila na sve strane a voda je bila zagađena bojnim otrovima. Od iscrpljenosti, gladi, žeđi, trovanja i nespavanja mnogi su se predavali vojnicima bosanskih Srba ili izvršavali samoubistvo. Dakle, na tom putu veliki broj muškaraca je nestalo ili ubijeno kao i većina onih koji su se predali UNPROFOR-u u Potočarima. Vojska bosanskih Srba je neometano ni od koga pogubila i ubila više od 8.000 muškaraca i dječaka za samo nekoliko dana. Ovaj broj nije bio konačan jer su prijavu o nestalim mogli učiniti članovi uže porodice a neke su u potpunosti ubijene i likvidirane, dok je bio i veliki broj samaca koji su također nestali. Sve se to desilo pred trupama UN-a koje su bile zakonski obavezne da ih zaštite, plavi šljemovi su nadgledali uništavanje i masovno protjerivanje.

Negiranje genocida se odvijalo istovremeno sa ubijanjem, deportacijom i operacijom koncentracionih logora, a posebno u godinama koje će slijediti i traje do danas, uprkos presudama Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde. Za vrijeme i nakon genocida počinitelji bi pod zaštitom institucija sistema Republike Srpske lagali međunarodnu zajednicu o događajima koji su se dešavali u i oko enklave Srebrenice. Prikrivali su i uništavali dokaze, što je otežavalo posao istražitelja i DNK-a analitičara. Zločinci su mrtva tijela u fazama raspadanja

³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/30694038.html> (datum pristupa: 03.11.2020)

prevozili i zakopavali na različitim lokacijama uz korištenje teške mašinerije, te su američki obavještajni stručnjaci koristili satelitske fotografije za identificiranje lokacija masovnih grobnica koji su nakon iskopa analizirali međunarodni timovi stručnjaka. Velikim naporima stručnjaka, pomoću raznih uzoraka tkiva, upoređivanjem tla i drugih dokaza dolazilo se do razumijevanja gdje i kako su žrtve ubijene. Razlikuju se mnoga mišljenja u tome zašto niko nije ništa poduzeo da spriječi takve zločine. Zemlje sadašnje Evropske Unije su tvrdile da nemaju mogućnosti da upotrijebe silu, praktično su zapadne sile dale zeleno svjetlo za pokolj. Konačna i najveća odgovornost je svakako na onima koji su odobrili, organizovali i izvršili ovaj zločin, na srpskim političarima, oficirima i vojski bosanskih Srba pomognutim vojnim i paravojnim formacijama iz Srbije.

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 1993. godine osnovalo Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, čiji mandat je trajao od 1993. do 2017. godine. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, kako je navedeno u Članku 1. Statuta tog suda, nadležan je za kazneno gonjenje osoba odgovornih za teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava počinjenog na području bivše Jugoslavije od 1991. godine. Cilj suda je bio da izvede pred lice pravde ratne zločince te da osigura pravdu za žrtve i njihove porodice. Dvanaest godina nakon zločina u Srebrenici Međunarodni sud pravde je također utvrdio da su uz podršku Republike Srbije bosanski Srbi planirali i izvršili genocid. Haški tribunal i sudovi u regionu su do sada za zločine počinjene u Srebrenici osudili ukupno 47 osoba, na više od 700 godina kazne zatvora.

Dan sjećanja na genocid u Srebrenici se obilježava svake godine 11. jula. Također se organizira i Marš mira, trodnevni pohod u čast kolone ljudi koji su krenuli putem smrti do slobodne teritorije. Na hiljade sudionika se u znak solidarnosti podsjeća na stravične zločine padom enklave Srebrenice. Kolona počinje u općini Nežuk i završava u Potočarima, gdje se obavlja obred dženaze i ukop žrtava. Danas je to mjesto sablasne tišine i bijelih nišana koji svjedoče, podsjećaju i opominju na nehumana djela ljudskog roda i na neuspjeh međunarodne zajednice da spriječi stradanje jednog naroda, ni krivog, ni dužnog.

Teorijsko metodološki okvir rada

Problem istraživanja

Nakon raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Bosna i Hercegovina je 06.04.1992. godine u Ujedinjenim nacijama priznata kao suverena i samostalna država.

Bosna i Hercegovine je više puta bila napadnuta od strane agresora. Bosanskohercegovačke patriote su se pravedno i progresivno branile u odbrambenom ratu, branili su slobodu i nezavisnost međunarodno priznate države. Za suverenitet države Bosne i Hercegovine izvršeno je jedanaest genocida nad Bošnjacima, još od 1683. godine kada je bio prvi genocid i prva prava, velika i kolektivna tragedija Bošnjaka. Najveći i najbrutalniji genocid nad muslimanima u Bosni i Hercegovini je trajao od aprila 1992. godine do završetka agresije 1995. godine.⁴ Glavna snaga branilaca su bili građani, seljaci i radnici. Vodili su borbu za odbranu države uglavnom na onim prostorima u kojima su prije rata živjeli. Rat koji je bio na prostoru Bosne i Hercegovine ima svakako i obilježje protiv geografskih područja, jer su agresori pored toga što su ubijali vojnike i civile uništavali i gradove, sela i ostalu imovinu. Agresori su nastojali stvoriti velike gubitke braniocima i njihovo uništenje dovesti do vrhunca. Dakle u agresiji na Bosnu i Hercegovinu je izvršen etnocid, kulturocid, urbicit, silovanje i drugi zločini. Rat koji se vodio protiv Bosne i Hercegovine je bio nepravedan i po karakteru i po ciljevima. Napadi koji su izvršeni na području Republike Bosne i Hercegovine bili su odraz stvaranje velike Srbije i širenja velikosrpske ideologije.

Svaka država na čijoj se teritoriji vodi rat, a posebno ona na koju je izvršena agresija, kao što je to slučaj sa Republikom Bosnom i Hercegovinom, ima prvorazredni državni interes i obavezu da istraži i utvrdi korijene, uzroke, ciljeve, rasprostranjenost, trajanje, obim i intenzitet svih oblika

⁴ <http://www.kozarac-mutnik.com/index.php/novosti/38-istorija/1680-jedanaest-genocida-nad-bosnjacima> (datum pristupa 20.06.2020)

zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, tj. sveukupne ljudske žrtve i materijalna razaranja.⁵

Problem istraživanja stoji u samom naslovu teme završnog rada. Ovim radom želi se ukazati na potrebu suočavanja sa prošlošću koja nas je zadesila i na potrebu priznavanja odgovornosti osoba koji su krivi za najteži zločin na području Evrope nakon Drugog svjetskog rata. Kome god da se spomene grad Srebrenica podsjeća na golgotu i sliku stradanja kroz koju su prošli ljudi Podrinja tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu. Srebrenica je sinonim za genocid nad Bošnjacima. Ljudi koji su preživjeli genocid u Srebrenici živjet će s tim do kraja svoga života, živjeti sa sjećanjem na izgubljene članove svoje porodice, koji su ubijani na brutalne načine a trebali su biti zaštićeni od strane Ujedinjenih nacija.

Istražiti ljudske i materijalne žrtve, prije svega zločine nad licima i objektima zaštićenim međunarodnim humanitarnim pravom, sa stanovišta nauke, teorije i metodološke paradigme i u skladu sa osnovnim zahtjevima principa i pravila logičkog i naučnog mišljenja i naučnog istraživanja je izuzetno složen, težak i dugotrajan posao. Ta složenost posebno je izražena u slučaju Bosne i Hercegovine na kraju XX. stoljeća, gdje su agresori i njihovi kolaboracionisti i u toku agresije i poslije Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski mirovni sporazum, 1-21. novembra 1995. godine) poricali genocid i preduzimali raznovrsne aktivnosti da se istina o njihovim zločinima potpuno prikrije, relativizira, minimizira i falsifikuje.⁶

U Republici Srpskoj i Srbiji može se čuti ne samo da je broj mrtvih bio manji od navedenog, već i da žrtve nisu bili civili ili ratni zarobljenici, već zapravo vojnici koji su poginuli u borbi.⁷ Međutim dokazni materijali dokazuju da žrtve nisu ubijene u borbi već tokom masovnih pogubljenja. Masovne grobnice svjedoče o strašnim zločinima a u onim grobnicama koje su do sada ekshumirane otkriveni su povezi za oči, komadi tkanina, odjeće ili žice koji su bili na tijelima žrtava ili pored njih a korišteni su da bi se žrtvama vezale oči ili ruke. Ljudi sa povezom na očima i vezanim rukama nisu mogli poginuti u borbi. Kroz svjedočenja žrtava koje su

⁵ Čekić, S. (2007). Istraživanje žrtava genocida, sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 9.

⁶ Ibid. 9-10.

⁷ https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/bcs/jit_srebrenica_bcs.pdf (datum pristupa: 20.06.2020)

preživjele genocid u Srebrenici jasno se pokazuje da su snage bosanskih Srba bezobzirno ubijale civile, ratne zarobljenike, što predstavlja teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava.

Izjava jednog od svjedoka koji je preživio pogubljenje, prisjetio se trenutka kada se našao pred streljanjem:

“Kad su otvorili vatru, bacio sam se na zemlju... I na moju glavu je pao jedan čovjek. Mislim da je taj poginuo na licu mjesta. Osjećao sam kako po meni curi topla krv... Čuo sam kako neko zapomaže. Preklinjao je da ga ubiju. A oni su samo rekli: Neka pati. Kasnije ćemo ga ubiti.”⁸

Riječ je o teškim povredama međunarodnog humanitarnog prava, odnosno najtežim zločinima od značaja za međunarodnu zajednicu, pri čemu se radi o najtežim posljedicama za žrtve, posebno zaštićenih lica i zaštićenih objekata.

Predmet istraživanja

Genocid u Srebrenici ne predstavlja samo događaje iz jula 1995. godine već i dugotrajne operativne planove koji su se dešavali ranije od strane vojske bosanskih Srba uz podršku Srbije u želji za stvaranjem već spomenute „Velike Srbije.” Rad će biti usredotočen na događaje u Srebrenici koji su se desili u julu 1995. godine, kada je vojska bosanskih Srba izvršila genocid nad muslimanima iz tog područja i sa namjerom, planski i organizovano ubila više od 8.000 muškaraca bosanskih Muslimana a više od 23.000 žena i djece protjerala iz svojih domova. Na ta mjesta se pojedini preživjeli Srebreničani nikada nisu vratili.

Zločine počinjene u istočnoj Bosni tokom 1992. godine Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju tretira kao zločine protiv čovječnosti. Optužnice protiv Karadžića i Mladića za zločine u istočnoj Bosni od 1992. godine također karakteriziraju kao genocid.⁹ Dio u radu će biti posvećen i ovoj temi jer se i sama Srebrenica nalazi u ovom području Bosne i Hercegovine.

Predmet proučavanja će biti i akteri koji su igrali veliku ulogu u Srebrenici tokom spomenutih ratnih zločina, pri čemu se misli na Vojsku Republike Srpske, te na Ujedinjene nacije koje su

⁸ https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/bcs/jit_srebrenica_bcs.pdf (datum pristupa: 20.06.2020)

⁹ Bećirević, E. (2009). Na Drini genocid, Buybook, Sarajevo, str. 11.

sprovele historijsku nepravdu nad Srebreničanima. Vojne snage Ujedinjenih nacija su imale odgovornost da djeluju preventivno, međutim nisu pokazali ozbiljnost, nisu djelovali, a mogli su spriječiti ovakav zločin. Ujedinjene nacije kao organizacija koja štiti svjetski mir i sigurnost će biti uvijek odgovorna pred narodom Srebrenice i savjesti čovječanstva. Proučavanjem uloge Ujedinjenih nacija posebna pažnja će biti usmjerena na vojnike UNPROFOR-a ili Holandskom bataljonu koji je tada također bio zadužen za zaštitu civila na području Srebrenice, ali taj zadatak nije obavljao, bili su nijemi posmatrači onoga što im se pred očima dešavalo.

Polemika oko genocida u Srebrenici se vodi i dan danas, o događajima koji su se desili u julu 1995. godine još uvijek se piše, i pisat će se dok posljednja žrtva ne bude indentificirana.

Od genocida u Srebrenici je prošlo 25 godina a Bosna i Hercegovina još uvijek nema zakon koji će zabranjivati da se počinjeni genocid negira i da se ratni zločinci veličaju. Naša obaveza je da poštivamo žrtve genocida. U radu će biti riječ i o ovoj temi, jer je u Srebrenici izvršen genocid, to je nesporna činjenica i tu nema nikakve sumnje.

Istina o onome što su preživjele žrtve genocida u Srebrenici potaknulo ih je da traže pravdu pred zakonom za one koji su činili te zločine. U radu će biti objašnjene neke od glavnih presuda koje se odnose na temu. Suočavanje sa prošlošću je jedan od uvjeta za stabilniju i bolju budućnost.

Kategorijalno pojmovni sistem

Da bi se što bolje razumjela problematika rada potrebno je objasniti glavne pojmove koji se spominju u radu.

Agresija: (lat. Aggredi - pristupiti kome, navaliti) napad, nasrtanje, svaki oblik nasilja. Neizravan napad jedne ili nekoliko država na suverenitet i teritorijalni integritet druge države, s ciljem teritorijalnog osvajanja ili nasilne promjene unutarnjeg uređenja, odnosno ostvarenja drugih političkih ili sličnih planova kojima se ugrožava nezavisnost i suverenitet ili teritorijalna cjelina napadnute zemlje. Najčešće je oružana i izvodi se primjenom vojne sile, ali obuhvaća i svaku akciju usmjerenu protiv teritorijalne cjeline i nezavisnosti druge države, ili protiv mira u svijetu.¹⁰

¹⁰ Beridan I., Tomić I., Krešo M. (2001). Leksikon sigurnosti. DES, Sarajevo, str. 19-20.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: prema sadržaju definicije iz Rezolucije o agresiji (v. agresija), očito je da je po svim njenim elementima izvršena agresija na Bosnu i Hercegovinu od SR Jugoslavije (Srbije, Crne Gore). Njeni počeci se vezuju za 1991. godinu kada su na teritoriji Bosne i Hercegovine Srbija i Crna Gora počele ubacivati naoružane „bande” i „paravojne formacije” radi vršenja akata agresije. U toku te iste godine a po odluci Predsjedništva bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije razoružana je teritorijalna odbrana, Ustavom, dakle, utvrđena republička bosanskohercegovačka oružana sila, a potom to isto oružje od Jugoslovenske narodne armije (koja je već 1991. godine uveliko bila samo srpska vojska) podijeljeno „oružanim četama - bandama”, paravojnim, „neredovitim” formacijama, ustrojenim pripadnicima samo iz reda srpskog naroda (u tronacionalnoj državi: Bošnjaka, Hrvata i Srba). Iz toga razloga agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu se dijeli na tri dijela, tri etape. Prva, u kojoj je agresija započela još 1991. godine kroz naoružavanje srpskih paravojnih formacija i ubacivanje bandi (iz Srbije i Crne Gore) na teritoriji Bosne i Hercegovine, te povlačenje vojne sile (jugoslovenske armije) iz Slovenije, a po tom iz Hrvatske i njena koncentracija na teritorijama Bosne i Hercegovine. Druga etapa agresije je označena otvorenom i masovnom upotrebom oružane sile (invazija) početkom aprila 1992. godine, i njeno korištenje u provođenju genocida nad nesrpskim stanovništvom, u tada već međunarodno priznatoj Bosni i Hercegovini. Agresija je nastavljena sve do potkraj 1995. godine, ali je prerasla u rat polovinom 1992. godine, onda kada su snage za odbranu Bosne i Hercegovine postale masovnom i organiziranom silom, sposobnom da zaustavi napredovanje agresora i da mu nanese značajne gubitke. Formirana je time druga zaraćena strana, pa agresija sve do svoga kraja (1995. godine) nije bila jednostrani čin upotrebe sile, čime je spriječen njen krajnji cilj: okupacija Bosne i Hercegovine, i njen ostanak pod vlašću srbijansko-crnogorskoga režima. Treća etapa i karakteristika agresije na Bosnu i Hercegovinu jeste otvoreno uključivanje Hrvatske vojske u agresiju, naročito od aprila 1993. godine. Općenito, svaki neodobreni boravak formacija oružanih snaga jedne države na teritoriji druge predstavlja agresiju. Iz toga proizilazi da je Republika Hrvatska vršila čin agresije kada god su se (od 1992. do 1995. godine) dijelovi njenih oružanih snaga našli na teritoriji Bosne i Hercegovine, bez saglasnosti legalnih organa ove države.¹¹

¹¹ Beridan I., Tomić I., Krešo M. (2001). Leksikon sigurnosti. DES, Sarajevo, str. 20-21.

„U posljednjem ratu u Bosni okupili su se svi ratovi od njenog postanka (a u Bosni je bilo dosta ratova, barem po dva za svaku generaciju u posljednjem mileniju) i svi su imali svoje oltare i portale, svoje huškače, svoje telale, svoje barjaktare, svoje ratne formacije i bojna polja, svoje saveznike i svoje izdajnike, svoje..., jedino dobri Bošnjaci nije imao ništa više od žive glave i nebeskog uzglavlja prionulog za bosanska brda. Osnovao je državu za svoju dušu i, konačno, u Bosni nekako preživljava i bez države i bez duše...”

Nepoznati autor

Međunarodno humanitarno pravo: (*International Humanitarian Law – IHL*) ili kako se još zove Pravo oružanog sukoba (*Law of the Armed Conflict*), u žiži je interesovanja europske i svjetske javnosti uopće a bosanskohercegovačke posebno, naročito u svjetlu rata na prostorima bivše Jugoslavije u radu Haškog tribunala (ICTY). Međunarodno humanitarno pravo je dio „prava naroda” ili međunarodnog javnog prava, dakle, „nije samostalni pravni sistem već predstavlja dio jednog šireg korpusa prava, međunarodnog javnog prava.” Ovo pravo uređuje odnose članova međunarodne zajednice, posebno država. Njegov cilj je održavanje mira, zaštita ljudskih bića u pravednom poretku, kao i promocija društvenog napretka u slobodi. Pokušaj definiranja humanitarnog prava išao bi u smjeru konstatacije da ga čine one međunarodne konvencije (ugovori) odn. pravila koja tretiraju poboljšanje sudbine žrtava rata a čiji je smisao humanizacija rata uopće. Jedna od definicija međunarodnog humanitarnog prava tvrdi da je ono dio međunarodnog javnog prava koji regulira odnose među državama, odn. subjektima međunarodnog prava za vrijeme rata, određujući prava i obaveze strana u sukobu te njihova prava i obaveze u odnosu na neutralne države i obrnuto. Međunarodni komitet Crvenog križa (ICRC) definira međunarodno humanitarno pravo kao skup međunarodnih pravila, koja su ustanovljena ugovorom, ili se radi o običajnim pravilima koja imaju za cilj posebno riješiti humanitarne probleme koji se javljaju kao direktna posljedica međunarodnih i unutarnjih sukoba i koja, iz razloga humanitarne prirode, ograničavaju prava zaraćenih strana da koriste metode i sredstva ratovanja po sopstvenom izboru, ili da zaštite osobe i imovinu koja jeste, ili može biti pogođena sukobom. Bilo koja od navedenih definicija, ako se prihvati kao preciznija ili obuhvatnija, u svakom slučaju ukazuje na dvije glavne dimenzije zaštite koju međunarodno humanitarno pravo

pruža: jedno je fizička zaštita ljudi, a drugo zaštita digniteta ljudi u ekstremnim ratnim situacijama od primjene brutalne sile.

Dužnost poštovanja ljudskog života i digniteta posebno je podcrtana kada se kao subjekt povrede javlja država. Tada se radi o situaciji u kojoj odredbe međunarodnog humanitarnog prava, kao dijela međunarodnoga prava uopće, štite pojedinca od zloupotrebe državne vlasti.¹²

Genocid: (grč. genos - rod, narod i lat. occidare - uništavati) potpuno ili djelimično istrebljenje neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe ljudi. Pojam je prvi put upotrijebljen u Generalnoj skupštini UN-a prilikom formulacije Nirberških principa 1946. godine a preciznije je definisan u smislu fizičkog i biološkog istrebljenja Konvencijom o genocidu iz decembra 1948. godine proglašen je međunarodnim zločinom. Zločin koji može imati formu sljedećih akata, bilo da su izvršeni u toku mira ili rata, sa namjerom uništenja, u cijelosti ili dijelom, nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe:

- a. ubijanje članova grupe,
- b. uzrokovanje tjelesnih ili mentalnih oštećenja pripadnicima grupe,
- c. organiziranim nametanjem grupi uvjeta života sračunatih da izazovu fizičko uništenje u cijelosti ili dijelom,
- d. nametanjem mjera usmjerenih da sprječe rođenje u okviru grupe i
- e. nasilnim premještanjem djece iz jedne grupe u drugu.¹³

Etničko čišćenje: Pod eufemizmom etničko čišćenje krije se manifestna politika stvaranje etnički čistih područja čiji su neposredni egzekutor na terenu vojne i paravojne jedinice. Ovu sintagmu, čijoj upotrebi je značajno kumovala i međunarodna zajednica, znanstvenici su nekritički preuzeli kao teorijski pojam, pokušavajući naknadno definirati njen sadržaj. Sintagmu „etničko čišćenje”, tačnije „politika etničkog čišćenja”, sistemski je koristio Tadeusz Mazowiecki u svom Izvještaju o stanju ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije, koji je pisao u svojstvu Specijalnog izvjestitelja Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Moglo bi se izdvojiti najmanje šest elemenata zajedničkih svim genocidnim procesima: delegitimizacija žrtava, demonizacija, razoružanje, dehumanizacija, destrukcija i poricanje.¹⁴

¹² Seizović, Z. (2016). Međunarodno humanitarno pravo. Dobra knjiga, Sarajevo, str. 45-50.

¹³ Beridan I., Tomić I., Krešo M. (2001). Leksikon sigurnosti. DES, Sarajevo, str. 129.

¹⁴ Seizović, Z. (2016). Međunarodno humanitarno pravo. Dobra knjiga, Sarajevo, str. 155.

Međunarodna zajednica, prvenstveno Vijeće sigurnosti UN-a, učinila je historijsku nepravdu Republici Bosni i Hercegovini time što je svojom Rezolucijom iz 1991. godine, uvodeći embargo na uvoz oružja i vojne opreme za sve republike bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i njegovom primjenom, onemogućila napadnutoj, a nenaoružanoj Republici Bosni i Hercegovini da se brani od nadmoćnijeg agresora, negirajući njeno prirodno i pozitivno pravo na samoodbranu, a kršeći istodobno Povelju UN-a i principe na kojima je utemeljena ova organizacija.¹⁵

Zločin protiv čovječnosti: Prvi put se javlja 1915. godine, kada je došlo do masovnog ubijanja Jermena (Armena) u Otomanskom carstvu. Radi se o naročito svirepim zločinima koji predstavljaju ozbiljne povrede ljudskog dostojanstva, ili teške oblike ponižavajućeg, ili degradirajućeg tretmana pojedinca, ili grupe ljudi. Ovakvi oblici ponašanja su zabranjeni i za njihovo izvršenje počinioci mogu biti gonjeni bez obzira na to da li su počinjeni za vrijeme rata ili mira. Zločini protiv čovječnosti su ona djela koja su uperena protiv „humanosti” i kojima se povrijeđuju temeljni pravni principi na kojima počiva međunarodna zajednica. Od zločina genocida, zločini protiv čovječnosti razlikuju se samo po tome što se, da bi se radnje ili propuštanja kvalificirali kao zločini protiv čovječnosti, na strani počinioca ne traži specijalna namjera (*dolus specialis*) da se uništi, u potpunosti ili djelimično jedna društvena grupa.¹⁶

Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju: Zbog masovnih kršenja ljudskih prava na teritoriju bivše Jugoslavije Međunarodni Tribunal u Den Haagu je formiran odlukom Vijeća Sigurnosti, na osnovi odredbi Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija. Na ovaj način ustanovljen je mehanizam (ponovnog) uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti, odnosno sredstvo suzbijanja prijetnje miru. Tribunal krivično goni osobe odgovorne za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, koje u sebi konzumira tkz. običajno pravo te pravo, odn. norme sadržane u međunarodnim konvencijama. Teške povrede, prema Ženevskim konvencijama iz 1949. godine jesu: namjerno ubijanje, mučenje i neljudski tretman, uključujući i biološke eksperimente, namjerno uzrokovanje velikih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja, razaranja imovine velikih razmjera, kao i prisvajanje imovine, koje se ne mogu pravdati „vojnim potrebama”, a izvršena su protiv zakonito i samovoljno, prisiljavanje ratnih zarobljenika ili civila da služe u neprijateljskoj vojsci, namjerno uskraćivanje prava ratnim zarobljenicima ili civilima

¹⁵ Beridan I., Tomić I., Krešo M. (2001). Leksikon sigurnosti. DES, Sarajevo, str. 21.

¹⁶ Seizović, Z. (2016). Međunarodno humanitarno pravo. Dobra knjiga, Sarajevo, str. 165-166.

na pošten i pravičan zakonski postupak, nezakonite deportacije i premještaji civila, držanje civila kao taoca. Tribunal je nadležan procesuirati i povrede zakona i običaja rata u koje spadaju upotreba otvora, odn. drugih sredstava koja uzrokuju nepotrebne patnje, samovoljna razaranja gradova i sela, devastacije koje se ne mogu pravdati „vojnim potrebama”, napadi ili bombardovanje nebranih gradova, sela, naselja ili zgrada, osvajanje, uništavanje ili namjerno oštećenje religijskih, dobrotvornih ili edukativnih institucija, umjetnina, povijesnih spomenika, naučnih i umjetničkih djela te pljačka javne ili privatne imovine. Tribunal je nadležan i za kažnjavanje zločina protiv čovječnosti, koje čine: ubistvo, istrebljenje, zarobljavanje, deportacije, zatvaranja, mučenja, silovanja, progona na političkoj, rasnoj ili religijskoj osnovi te ostali neljudski postupci. Posebno je značajna nadležnost Tribunala koja se odnosi na genocid; prema Statutu tribunal - za bilo koje djelo učinjeno u namjeri da se uništi, u potpunosti ili djelimično, nacionalna, etnička, rasna ili religijska grupa, bit će kažnjeni njegovi izvršioци, što u praksi znači kaznu za sve ono što predstavlja radnju krivičnog djela genocida. Prema Statutu Tribunala kažnjive su sljedeće radnje: genocid, udruživanje (konspiracija) radi izvršenja genocida, izravno i javno podsticanje na izvršenje genocida, pokušaj te saučesništvo u genocidu.¹⁷

Ciljevi istraživanja

Istraživanja ima raznih vrsta i njima se bave razni subjekti, sa različitim motivima i interesima. Svako od njih je istovremeno određeni društveni i politički odnos između istraživača i istraživanih ili subjekata i objekata istraživanja. Istraživanje ima svoj naučni i društveni značaj, naučne i društvene ciljeve, naučnu i društvenu opravdanost.¹⁸

Društvo treba da teži izgradnji mira, prihvatajući istinu počinjenih zločina. Naša obaveza je da budemo glas žrtava. Cilj je ukazivanje na važnost saznanja o genocidu, ukazivanje na istinske činjenice koje su se dogodile radi podizanja društvene savjesti. Važno je da budemo svjesni onoga što nam je historija pokazala, da učimo iz toga i izvučemo pouke zbog naše budućnosti, te da ne ponavljamo onakve pogreške i ne ugrožavamo u bilo kojem smislu druge i drugačije od nas

¹⁷ Seizović, Z. (2016). Međunarodno humanitarno pravo. Dobra knjiga, Sarajevo, str. 153-154.

¹⁸ Čekić, S. (2007). Istraživanje žrtava genocida, sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo KULT B, str. 180.

samih, nego da cijenimo svaki ljudski život i stvaramo bolje društvo. Društvo je u problemu sve dok ne poznaje stvarno činjenično stanje i ne želi znati o historiji svoga naroda tokom rata. Društveni cilj je pokazatelj stravičnih događaja, kako se ne bi dozvolilo pričanje neistine, negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca. Da bismo mogli živjeti jedni sa drugima bez rizika da će se onakva prošlost ponoviti, istina onoga što se desilo u Srebrenici, i u cijeloj Bosni i Hercegovini tokom agresija mora biti prihvaćena. Odgovornost svih je da razgovaraju o genocidu, kako se ne bi zaboravilo.

Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Genocid koji je izvršen nad „zaštićenim” bosanskim Muslimanima Srebrenice u julu 1995. godine od strane vojske i policije bosanskih Srba je sudski dokazana činjenica, obzirom na brutalnost i kratko vrijeme izvršenja jedan je od najvećih zločina u historiji čovječanstva.

Posebne-pojedinačne hipoteze

1. Istočna Bosna, odnosno Podrinje je bilo jedno od najprioritetnijih „strateških ciljeva” za teritorijalno širenje srpskog životnog prostora.
2. Ujedinjene nacije su 1993. godine Srebrenicu proglasile sigurnom zonom pod zaštitom međunarodnih snaga. Nisu ih zaštitili. Obavještajni podaci govore kako su velike sile znale da se priprema sistematski zločin, ali da nisu poduzeli preventivne akcije u sprječavanju.
3. Holandski vojnici koji su bili stacionirani u UN-ovoj zaštićenoj enklavi nisu ništa poduzeli kako bi zaštitili stanovništvo. Holandija je zemlja koja snosi moralnu ali i pravnu odgovornost za genocid u Srebrenici.
4. Genocid u Srebrenici potvrđen je brojnim presudama međunarodnih i sudova u regionu. Sudski i činjenično, sa relevantnim dokumentima, vještačenjima i svjedočenjima

verificiran je najteži zločin počinjen na europskom tlu nakon završetka Drugog svjetskog rata.

5. Negiranje genocida je isplanirano osmišljena aktivnost koja se provodi u početnoj i završnoj fazi genocida. Za bolju budućnost Srebrenice ključna je istina a ne poricanje.

Način istraživanja

U radu kroz proces istraživanja bit će korištene opštenaučne metode.

Hipotetičko-deduktivna metoda koja je najpouzdanija zbog povezanosti sa drugim metodama i jer sadrži tačne i provjerene utvđene procese istraživanja. Osnova ove metode se zasniva na društvenim i naučnim iskustvima.

Analiza sadržaja - metoda koja se upotrebljava za analiziranje knjiga, dokumenata, članaka, te brojnih video snimaka koji nude opisanu hronologiju događaja onoga što se dešavalo u Srebrenici.

Metoda deskripcije ili opisivanja sa ciljem da se što bolje prikažu događaji u Srebrenici.

Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Ovo istraživanje obuhvatit će period od početka agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, sa posebnim osvrtom na 1995. godinu.

Prostorno određenje istraživanja će se odnositi na Područje Podrinja, najviše na grad Srebrenicu i njenu okolinu.

1. Pad Srebrenice: planiranje, pripremanje, organizovanje i izvršenje genocida

„Istinske scene iz pakla, opisane na najmračnijim stranicama ljudske historije.”

Sudac Riad, Međunarodni sud za zločine u bivšoj Jugoslaviji

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju prvi put je pravosnažno potvrdio genocid u Srebrenici presudom protiv generala Vojske Republike Srpske (VRS) Radislava Krstića. Međutim, ta je presuda vremenski ograničena na juli 1995. godine, a teritorijalno na Srebrenicu i mjesta izvršenja genocida. Zločine počinjene u istočnoj Bosni tokom 1992. godine ICTY tretira kao zločine protiv čovječnosti.¹⁹

Jedna grupa ljudi zloupotrijebila je svoju moć i vlast da bi uništila zajednicu bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni. Srebrenica je kulminacija razorne kampanje čiji cilj je bio da se unište temelji zajednica bosanskih Muslimana u cijeloj Bosni i Hercegovini. To nije bila spontana vojna operacija, a ni djelo nekolicine osvetnički nastrojenih vojnika. Genocid u Srebrenici bio je rezultat namjernog plana smišljenog na najvišim nivoima rukovodstva.²⁰

Genocidne radnje su provedene na slične načine. Gradovi su bili pod granatama. Od Bošnjaka je bilo oduzeto svo oružje koje su posjedovali, kao i sva ostala imovina. Civili su masovno bili protjerivani, zatvoreni u koncentracione logore i ubijani. Džamije su bile uništavane do temelja.

Osnivanjem Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, krivica za genocid je individualizirana. Individualiziranje krivice je civilizacijska tekovina i u osnovi je pravosudnih institucija demokratskih država. Osim istraživanja pojedinačne krivice, istraživači su okrenuti i istraživanju političkih, vojnih i ideoloških uzroka genocida. Manji broj istraživača suočava se sa kolektivnom prirodom genocida od počinitelaca, stojeći na stanovištu da je državni vrh taj koji osmišljava i provodi genocid. To je naravno korektno razumijevanje genocidnog procesa,

¹⁹ Bećirević, E. (2009). Na Drini genocid, Buybook, str. 10.

²⁰

https://www.icty.org/x/file/Press/Statements%20and%20Speeches/Prosecutor/150711_prosecutor_brammertz_srebrenica_genocide_commemoration_bcs.pdf (datum pristupa: 03.11.2020)

međutim, rijetki istraživači se suočavaju i sa neprijatnom činjenicom da je za genocid potrebno odobrenje većine pripadnika naroda u čije ime se genocid provodi.²¹

Nesigurnosti koja je vladala najviše su doprinosili bosanski Srbi, koji su se ponašali bahato i netolerantno prema svemu sto nije nesrpsko.

U program pripreme agresije i genocida u istočnoj Bosni također se može ubrojati i izuzimanje vojnih kartoteka iz sljedećih mjesta: Sokolac, Han-Pijesak, Šekovići, ali i iz općina gdje Srpska Demokratska stranka (SDS) nije imala većinu u vlasti: Bratunac, Goražde, Olovo, Rogatica, Srebrenica, Višegrad, Vlasenica i Zvornik. Bošnjaci i Hrvati su znali da je izuzimanje vojnih kartoteka priprema agresije, jer su vojne kartoteke bile baze podataka iz kojih se moglo doći do preciznih informacija o vojnoj sposobnosti svakog pojedinca na opštini.²²

Specifično obučeni ljudi na raznim vrstama teškog naoružanja, kao i podoficirski i oficirski rezervni kadar za SDS i srpsku vojsku bili su ozbiljna prijetnja za moguće buduće organizovanje vojnih formacija iz reda nesrpskog naroda.²³ Početak agresije će pokazati da su kartoteke koje su izuzete poslužile za pravljenje spiskova za logore i likvidaciju nesrpskog stanovništva.

Interpretacija događaja u Bosni i Hercegovini potvrđuje da je genocidni plan i sistem realizacije tog plana bio prepoznatljiv još od ranih dana agresije. Western kaže da je od aprila 1992. godine svakog dana morao letimično pregledati oko 1.000 dokumenata koji su stizali iz BiH, a koji su svjedočili o masovnim ratnim zločinima. Bili su to dokumenti različitih profila iz otvorenih izvora - izvještaji lokalnih i stranih novinara, humanitarnih radnika, kao i satelitski obavještajni podaci, klasificirani izvještaji obavještajaca na terenu i slično. Satelitske slike koji je dobijao imale su, prema njegovim riječima, površnu blagost. Western je u junu 1992. godine svakodnevno gledao satelitske snimke koji su ga podsjećali na zvjezdano nebo, sa stotinama blistavih malih zvijezda. Međutim, znao je da to nisu zvijezde već stotine malih vatri oko kojih su se skupljale izbjeglice koje su bosanski Srbi protjerali iz svojih domova. Western i njegov kolega iz CIA-e već su 4. jula došli do nevjerovatnih podataka koji su potvrdili sistematski razrađenu mrežu srpskih koncentracionih logora širom Bosne i Hercegovine.²⁴

²¹ Bećirević, E. (2009). Na Drini genocid, Buybook, str. 13.

²² Ibid. 17.

²³ <http://dzemat-oberhausen.de/?p=2551> (datum pristupa: 13.08.2020)

²⁴ Bećirević, E. (2009). Na Drini genocid, Buybook, str. 18-19.

Pripadnici iz reda bosanskih Srba su na različite načine učestvovali u genocidu nad Bošnjacima. Neki su bili učesnici, a neki nijemi posmatrači.

Momčilo Krajišnik, prvi predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske, obilježen je kao jedan od kreatora genocida i drugih brojnih zločina, On je bio direktni potpisnik šest strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini početkom devedesetih godina. Predsjedavao je skupštinom srpskog naroda koja je održana 12. maja 1992. godine u Banja Luci, a na kojoj je ratni zločinac Radovan Karadžić prezentirao te ciljeve:

Prvi strateški cilj razdvajanje od druge dvije naše nacionalne zajednice, državno razdvajanje. Razdvajanje od onih koji su naši neprijatelji i koji su iskoristili svaku priliku, prije svega u ovom dijelu, da nasrnu na nas i koji bi nastavili sa takvom praksom, ako bismo i dalje ostali zajedno u istoj državi.

Drugi strateški cilj je koridor između Semberije i Krajine. To je stvar za koju ćemo, možda, biti prisiljeni da ponegdje nešto žrtvujemo, ali je to od najveće strateške važnosti za srpski narod, jer to integriše srpske zemlje, ne samo „Srpske BiH”, nego i „Srpske BiH” sa Srbijom i Srpske Krajine sa Srpskom BiH i Srbijom.

Treći strateški cilj je uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno, eliminisanje Drine kao granice između dva svijeta. i s jedne i s druge strane Drine smo mi i naš strateški interes i naš životni prostor. Mi sada vidimo mogućnost da se sada neke muslimanske opštine, kao enklave, uspostave uz Drinu, da bi oni ostvarili svoja prava, ali da to u osnovi mora da pripadne „Srpskoj Bosni i Hercegovini” taj pojas koji je uz Drinu i koji, koliko nama strateški pomaže, na pozitivan način, toliko nama pomaže na način što štitimo interese naših neprijatelja da ostvare koridor koji bi povezivao sa islamskom internacionalom i uvijek činio ovo područje nestabilnim.

Rijeka Drina je najveća masovna grobnica koja teče. Još u godinama Titove Jugoslavije stare nene u Podrinju su govorile unucima:

„Kad hoćete da se kupate, s bismillom ulazite u Drinu, to vam je, djeco, najveći mezar na svijetu.”²⁵

²⁵ <https://focanskidani.wordpress.com/2018/03/31/rijeka-drina-najveca-masovna-grobnica-na-balkanu/> (datum pristupa: 13.08.2020)

Četvrti strateški cilj je uspostavljanje granice na rijeci Uni i rijeci Neretvi. Evropska zajednica nam je na radnim mapama koje je predložila na ovom posljednjem zasjedanju priznala granicu na rijeci Uni. Obilježili su rijeku Unu kao našu ratnu granicu i istočno od nje ofarbali u plavo.

Peti strateški cilj je podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio i uspostavljanje svakog od ova dva dijela efektivne državne vlasti te konstitutivne države.

Šesti strateški cilj je izlaz „Srpske Republike BiH” na more.²⁶

Ove ciljeve je prihvatila srpska Skupština kao zvaničnu politiku Republike Srpske tokom rata.

General Ratko Mladić je u potpunosti bio svjestan da se radi o genocidu. On je toku navedene sjednice „Skupštine srpskog naroda” na sljedeći način prokomentarisao prvi „strateški cilj” (odvajanje srpskog naroda od dvije druge nacionalne zajednice):

„Ljudi i narodi nisu piljci niti ključevi koje možeš držati u jednom džepu i koje možeš prebacivati ovdje i tamo. To je nešto jednostavno reći, ali teško ostvariti. Mi ne možemo čistiti, niti mi možemo sijati kroz sito, tako da samo Srbi ostanu ili da Srbi prođu kroz njega, a ostali da odu. Ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić objasniti ovo svijetu. Ljudi, to bi bio genocid.”²⁷

General Mladić je zahtijevao da strateške planove treba držati u tajnosti. Stoga je na toj zatvorenoj sjednici „Skupštine srpskog naroda” izjavio:

„Nemojmo samo imati na umu šta da radimo, nego da mislimo temeljito o tome, da budemo oprezni i da znamo kada ćemo štititi. Ne. Stvar koju mi činimo treba zaštititi kao najdublju tajnu. Kako će naši predstavnici to predstaviti u medijima za vrijeme političkih razgovora i pregovora, šta će oni govoriti, i oni treba da prezentiraju naše ciljeve na način koji će zvučati apelativno na uši onih koje mi želimo pridobiti za našu stranu, bez štete po naš srpski narod.”²⁸

²⁶ <https://saff.ba/sest-strateskih-ciljeva-koje-je-1992-potpisao-momcilo-krajsnik-i-koji-su-bili-uvod-u-genocid/>
(datum pristupa: 13.08.2020)

²⁷ ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, paragrafi 63 i 401-405; S. Čekić, nav. dj., knjiga 1, str. 568.

²⁸ Ibid. paragraf 403, str. 568.

Također je izjavio i sljedeće:

„Naš je zajednički neprijatelj, neovisno da li se radi o Muslimanskim ili Hrvatskim hordama. To je naš jedinstveni neprijatelj. Šta je važno sada, ili baciti oboje njih napolje, upotrebom političkih i drugih poteza ili organizovati nas i neke od njih otjerati vojnom silom, a mi ćemo biti u stanju rukovati na neki način sa preostalim.”²⁹

Ti ratni „strateški ciljevi srpskog naroda”, „koji su brzo definisani i postavljeni pred Glavni štab armije, komande i jedinice, služili su kao opšta vodilja”, na osnovu koje je vojno rukovodstvo planiralo operacije. Za njihovu realizaciju bile su potrebne snage, a „za formiranje države i armije” - „čitav narod i njegova snaga.”³⁰

Velikosrpski agresor je od aprila 1992. pa do kraja 1995. preduzeo više masovnih i brutalnih ofanziva na području srednjeg Podrinja. U te ofanzive direktno su bile uključene regularne jedinice srbijansko - crnogorske vojske, a posebno Užički i Novosadski korpus i druge jedinice Jugoslavenske narodne armije/Vojske Jugoslavije, te Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i druge oružane formacije iz Srbije (Arkanovci, Šešeljevci), uključujući i srpske kolaboracioniste i petokolonaše iz Bosne i Hercegovine. U tim ofanzivama agresor je zauzeo Podrinje i izvršio genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima.³¹

Jugoslavenska narodna armija, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i oružane formacije paradržavne tvorevine Srpske republike Bosne i Hercegovine su u proljeće 1992. godine zauzele najveći dio istočne Bosne (Bijeljinu, Zvornik, Bratunac, Vlasenicu, Srebrenicu, Rogaticu, Rudo, Višegrad, Čajniče i Foču) i izvršile brojne zločine nad Bošnjacima, uključujući i genocid.³²

U vrijeme zauzimanja Srebrenice, oko 18. aprila 1992. godine, u proljeće i ljeto te godine srpski agresori su u istočnoj Bosni ubijali i klali na hiljade Bošnjačkih civila.

²⁹ Ibid. paragraf 404, str. 568.

³⁰ ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, Pred pretresnim vijećem III, tužilac protiv Slobodana Miloševića, drugi pretpretresni podnesak tužilaštva (optužnice u vezi sa Hrvatskom i Bosnom i), Haag,, 31. maj 2002. godine,, paragrafi 63, 401-405 i 425-427.

³¹ Čekić, S. (2012). Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 60.

³² Čekić, S. (2018). Genocid u Srednjem Podrinju, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 43-60.

Prisilno su protjeravali stanovništvo, na hiljade njih je prošlo kroz razne torture u koncentracionim logorima, silovane su mnoge žene i djevojčice, pljačkane su kuće i ostala imovina. Zločinci su opljačkanoj imovinu odnosili i u Srbiju. Stanovništvo je svakodnevno bilo izloženo stalnim granatiranjem.

Bošnjaci su 9. maja 1992. godine uspjeli osloboditi Srebrenicu i okolna područja od okupacije. Pored značajnog teritorijalnog proširenja u istočnoj Bosni, uključujući Cersku i Konjević-Polje (sa oko 900 km²), enklava je sve vrijeme bila izolovana i stalno napadana iz Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) i njenih kolaboracionista i petokolonaša iz Bosne i Hercegovine.³³

U Srebrenici su dolazili prognanici iz okolnih mjesta (Bratunca, Zvornika, Vlasenice...), koji su bili prisiljeni napustiti svoje domove, bježali su iz svojih spaljenih gradova i sela tražeći pomoć. Najveći broj Bošnjaka u Srebrenici je bilo prisilno protjerano civilno stanovništvo iz istočne Bosne.

U jesen i zimu 1992. godine pored stalnih napada od strane srpskih agresorskih snaga, uključujući i svakodnevna granatiranja iz Srbije, u Srebrenici je vladala velika glad od čega su mnogi umirali. Vojska bosanskih Srba je gladnim civilima Bošnjacima koji su išli u potragu za hranom postavljala zasjede te ispaljivali artiležijsku i tenkovsku vatru. Izgladnjivanje je bila svakodnevna pojava. Agresor je i konvojima UNHCR-a zabranjivao dostavu hrane i humanitarne pomoći Bošnjacima Srebrenice i na drugim područjima u opsadi. Izgladnjeli civili su išli po napuštenim i zapaljenim selima u potragu za hranom, brali su rese od ljeskovog drveta, sušili ih a zatim od njih pravili hljeb. Po snijegu, na jakoj hladnoći, u poderanoj odjeći i obući, mnogi su pješaćili i do 50 kilometara u potrazi za hranom.

S. H. se sjeća 12. februara 1993. godine, kada je sa majkom krenula preko planine pokrivena velikim smetovima snijega u potragu za posljednjim ostacima kukuruznih klipova:

„Prilikom ulaska u selo Kutješi, koje je bilo popaljeno, iznenada je otvorena paljba po nama, promrzlim, nenaoružanim i iscrpljenim civilima. Tada je stradalo mnogo ljudi, neki su ranjeni, a neki su zarobljeni. Među zarobljenima bili su moji rođaci, Samir, Admir, Mirnesa i Fatima, svi stari između 15 i 18 godina. U panici sam pobjegla u obližnji potok, gdje sam prenoćila u snijegu

³³ Čekić, S., Kreso, M., Macić, B. (2000). Genocid u Srebrenici „sigurnoj zoni" Ujedinjenih nacija, jula 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 38-39.

sa još nekoliko osoba. Ujutro, kad su četnici otišli, vratili smo se na mjesto zasjede. Tu sam vidjela desetak zaklanih ljudi, a među njima sam prepoznala mog školskog druga Jasmina. Bio je izmasakriran, prerezanog vrata i odsječene desne ruke. Ranjenici su molili za pomoć i mi smo im pokušali pomoći, ali smo opazili da se ponovo približavaju četnici. Bježali smo uz jedno brdo i poslije četiri sata došli do sela kojeg su kontrolisali pripadnici naše armije.”³⁴

Sjedinjene Američke Države su 28. februara 1993. godine, u saradnji sa UNPROFOR-om i UNHCR-om, započele sa dostavljanjem humanitarne pomoći iz zraka - padobranima civilnom stanovništvu enklava u opsadi u istočnoj Bosni. Iako su zalihe očajnički potrebne, raspodjela životnih namirnica je povećala patnju i smrt. Prvi pokušaji izbacivanja su pali u blizini teritorija pod srpskom kontrolom i Srebreničani koji su hvatali zalihe našli su se pod snajperskom vatrom. Također, izbacivanja su namamila vojnike sa njihovih lokacija, ostavivši prve linije podložnim srpskim napadima. Što je još gore, ogromne palete, iako vezane za padobrane, zgnječile su nekoliko ljudi. Oni očajni su se borili i ubijali jedni druge zbog zaliha. Bez jasnog sistema podjele, skupljanje zaliha je borba jačega.³⁵

Srpske snage su oktobra 1992. godine, s ciljem „da unište neprijatelja u istočnoj Bosni”, u Podrinju pokrenule ofanzivu u toku koje su, ne poštujući rezolucije Ujedinjenih nacija, avijacijom borbenu djelovale na (slobodna) područja općina Srebrenica i Bratunac. Tako je 10. oktobra 1992. godine (srpski) agresor borbenu djelovao na Konjević-Polje i Cersku (općine Bratunac i Vlasenica), od čega su mnogi civili (Bošnjaci) ubijeni i ranjeni, a materijalna razaranja su bila ogromna. Djelujući artiljerijom i avijacijom, agresor je uništavao i rušio sve pred sobom.³⁶

General Ratko Mladić je u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, 19. novembra 1992. godine izdao naređenje osvajačkog i genocidnog karaktera, posebno prema Podrinju i Bošnjacima na tom području. U Direktivi op.br. 4 (naredba dejstva vojske Republike Srpske) polazeći od ocjene „da nisu u potpunosti razbijene neprijateljske grupacije u širem rejonu Goražda, Žepe, Srebrenice i Cerske.”

³⁴ Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja. (1998). Samrtno Srebreničko ljeto '95, Udruženje građana „Žene Srebrenice” – Tuzla, str. 309-310.

³⁵ Sh, Fink. (2003). War hospital: A true story of surgery and survival, Public Affairs, New York, str. 132.

³⁶ AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Ratni štab opštine Srebrenica, broj: sl/92, Srebrenica, 6. oktobar, 1992, Izvještaj; V. Šabić, nav. dj., str. 66.

Drinskom korpusu je izdao naredbu o izvršenju genocida „na širem prostoru Podrinja”. Ta naredba glasi: „Na širem prostoru Podrinja iznuravati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birča, Žepe i Goražda.”

Pri tome je predviđeno „Predhodno ponuditi razoružanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristanu - uništiti ih.”³⁷

Pet dana kasnije, 24. novembra 1993. godine, pukovnik Vojske Jugoslavije Milenko Živanović, komandant Drinskog korpusa „Vojske Republike Srpske”, na osnovu navedene naredbe (Direktiva br. 4) generala Mladića i „procjene situacije”, donio je Odluku za dalja dejstva, kojom je iskazao otvorene osvajačke (teritorijalne) i genocidne namjere i ciljeve prema istočnoj Bosni i Bošnjacima, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj grupi kao takvoj. Tom odlukom trebalo je, pored ostalog, „glavnim snagama i sredstvima, uz primjenu aktivnih borbenih dejstava, nanoseći neprijatelju što veće gubitke, iznuravati ga, razbiti ga ili prisiliti na predaju, a muslimansko stanovništvo prisiliti da napusti prostor Cerska, Žepa, Srebrenica i Goražde.”³⁸

Dakle, i pored toga što je Srebrenica proglašena sigurnom zonom Ujedinjenih nacija sve vrijeme do zauzimanja tog kraja u julu 1995. godine, protiv tamošnjeg, potpuno izolovanog bošnjačkog stanovništva, vođeni su specijalni oblici rata i genocidnog uništenja, kao što su: uskraćivanje vode, struje, ometanje i zabrana doturanja humanitarne pomoći, lijekova, energenata i svega onoga što je u biološko-egzistencijalnom smislu, neophodno za preživljavanje. Takva situacija je, po Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, jedan od akata genocida („namjerno nametanje grupi teških životnih uvjeta sračunatih na to da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja”). Velikosrpski agresor je Bošnjacima u kontinuitetu „zagorčavao život” i stalno brutalno kršio status sigurne zone Ujedinjenih nacija, ispaljujući granate na Srebrenicu.³⁹

³⁷ Čekić, S. (2012). Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 64-65.

³⁸ Ibid. 65.

³⁹ ICTY, Presuda Krstić, paragraph 25; V. Šabić, nav. dj., str. 81-83.

Philippe Morillon, komandant zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija, je 11. marta (u 21.00 sat) posjetio Srebrenicu i uvjerio se u užasne uslove opsade (bez tekuće vode, struje, hrane, lijekova, smještaja i drugih životnih potreba, koje su uskraćivale velikosrpske snage), „gdje se, kao pacovi u klopci, nalazilo oko 60.000 izbjeglica.” Odmah po dolasku, on je održao sastanak s predstavnicima civilne i vojne vlasti općine.

S tim u vezi, postignut je sljedeći dogovor:

- a. da UNPROFOR postavi posmatrače u Srebrenici koji će kontrolisati prekid vatre;
- b. da se osigura trajno primirje;
- c. da se otvore kopneni koridori za dostavu humanitarne pomoći za Srebrenicu;
- d. da se postave mirovne snage UN-a na prostoru Srebrenice.”⁴⁰

General Morillon se 12. marta 1993. godine javio iz Srebrenice posredstvom radioamatera i obavijestio javnost o dramatičnoj situaciji u Srebrenici, gdje je, pored ostalog, vidio preživjele polumrtve ljude i pozvao pripadnike UNPROFOR-a da se s konvojima UNHCR-a probiju „do ugroženih područja Bosne i Hercegovine.”

On je na zgradu pošte, gdje je uspostavio svoj štab, postavio plavu zastavu Ujedinjenih nacija i, obraćajući se gladnom i prestravljenom narodu, izjavio: „Vi ste sada pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija. Ja vas nikada neću napustiti.”⁴¹

Nažalost, to što je izjavio je bila velika obmana, što je kasnije i bilo potvrđeno.

General Philippe Morillon je u Potočarima (Srebrenici) 15. marta 1993. godine (u 15.00 i 20.00 sati) u razgovoru sa oficirima Vojske Jugoslavije (Savezne republike Jugoslavije), odnosno njihovim kolaboracionistima i petokolonašima iz „Vojske Republike Srpske” (general Milovanović i pukovnik Tolimir), pored ostalog, podržao srpske osvajačke i genocidne aktivnosti. S tim u vezi, on je tada izjavio: „Znam da hoćete da očistite ovo terorističko gnijezdo. Ja ću to uraditi za vas, lišiću vas gubitaka.”⁴²

⁴⁰ Faber, M.J. (2002). Genocid koji nije bio spriječen, Međucrkveno mirovno vijeće, str. 112.

⁴¹ Čekić, S., Kreso, M., Macić, B. (2000). Genocid u Srebrenici „sigurnoj zoni” Ujedinjenih nacija, jula 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 40.

⁴² ICTY, IT-03-68-T, tužilac protiv Namera Orića, Transkript sa suđenja od 5. decembra 2005. godine, Otvorena sjednica, Svjedok: Diego Arria, str. 16-21.

Sredinom marta 1993. godine situacija u Srebrenici je bila užasna. Hiljade ljudi je ulazilo u grad iz okolnih područja, koje su srpske snage sistematski napadale i zauzimale. Ljudi su „usljed vojne akcije, umirali od gladi i zbog nemogućnosti liječenja, i to od 30 do 40 ljudi na dan.” „Oko 1.500 izbjeglica živi na ulicama oko zgrade PTT-a. Bilo je mnogo ranjenih koji su ležali na ponjavama...”⁴³

Napad na Srebreničku enklavu se, prema UNPROFOR-ovom izvještaju o situaciji, od 20. marta 1993. godine, nastavlja nesmanjenom žestinom. Tokom ovog napada, Vojnici Republike Srpske su dobili veliku podršku preko granice, iz Srbije. Srbi iz Srbije su vojsci bosanskih Srba pružili podršku artiljerijskom vatrom, bombardovanjem iz vazduha i slanjem konvoja za popunu zaliha municije, kao i time što su bosanskim Srbima dozvolili da organizuju napade sa istoka i juga enklave, iz Srbije.⁴⁴

Dana 13. aprila 1993. godine srpski komandanti su obavijestili predstavnike UNHCR-a da će napasti i ući u Srebrenicu u roku od dva dana ukoliko se grad ne preda, a njegova bošnjačka populacija ne evakuira.⁴⁵

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 16. aprila 1993. godine pozivajući se na poglavlje VII Povelje Ujedinjenih nacija, donijelo Rezoluciju 819 (1993. godine) kojom je Srebrenicu i njenu okolinu proglasilo sigurnom zonom Ujedinjenih nacija. Tim dokumentom je proglašeno da „sve strane i ostali postupaju prema Srebrenici i njenoj okolini kao prema sigurnoj zoni, koja mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina.” Obaveza da Srebrenica, sigurna zona Ujedinjenih nacija, kao i ostale sigurne zone Ujedinjenih nacija u Republici Bosni i Hercegovini, „mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina”, potvrđena je i Rezolucijom 824 od 6. maja 1993. godine, i Rezolucijom 836 od 4. juna 1993. godine, čime su Ujedinjene nacije same na sebe, navedenim rezolucijama, preuzele tu obavezu.⁴⁶

⁴³ ICTY, izjava svjedoka, Diego Enrique Arria, Haag, 2003, paragraf 138.

⁴⁴ ICTY, Predmet br. IT-02-54, Milosešević - 2002, paragraf 415.

⁴⁵ Presuda Krstić, paragraf 17.

⁴⁶ Rezolucije UN-a, str. 72-74 i 76-80.

Rezolucija je donesena u panici, postavljen je zahtjev „da se odmah prekinu svi oružani napadi na Srebrenicu i trenutno povlačenje iz područja oko Srebrenice”, čime je, pored ostalog, ponovno potvrđen suverenitet, teritorijalna cjelovitost i politička nezavisnost Bosne i Hercegovine, te ni u kom slučaju nije traženo nikakvo povlačenje Armije Republike Bosne i Hercegovine, a kamoli razoružanje.⁴⁷

U Srebrenicu su 18. aprila 1993. godine ušli prvi pripadnici UNPROFOR-a - oko 170 vojnika, uglavnom iz kanadskog kontingenta (zaposjeli su prostor fabrike Vezionica u Srebrenici, koju su kasnije uredili kao svoju bazu, gdje se nalazila i komanda). Jedinica je raspolagala s tridesetak borbenih oklopnih transporterata, a jedan broj s raketnim lanserima.⁴⁸

Sedam dana kasnije (25. aprila 1993. godine) Misija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, na čelu sa ambasadorom Diegom Enriqueom Arriom, uspjela je posjetiti Srebrenicu, s ciljem da sagleda situaciju na terenu i upozna Vijeće sigurnosti, o čemu je sačinila Izvještaj, u kome je, pored ostalog, pružila očigledne dokaze o genocidu nad Bošnjacima. Srebrenica je tada „otvoreni zatvor” u kojem su srpske snage planirale „usporeni genocid”, ona je „jednaka otvorenom zatvoru u kojem ljudi šetaju okolo, ali ih kontrolišu i terorišu sve prisutniji srpski tenkovi i drugo teško naoružanje u njegovoj neposrednoj okolini. Civili koji nisu mogli da se brane bili su okruženi teškim naoružanjem i nije bilo doktora, vode, gasa i struje. Živjeli su na ulicama, jer su njihovi domovi bombardovani. Sa veoma ograničenim pristupom hrani i lijekovima i bez efikasne zaštite međunarodne zajednice. Srbi su, tvrdi Misija Vijeća sigurnosti UN-a, držali koncentracioni logor pod kontrolom UNPROFOR-a, dok se oni ponašaju kao čuvari tog otvorenog zatvora.”⁴⁹

Civili su živjeli u ruševinama, žene su kuhale na ulicama, život je bio u neljudskim uslovima. To je bio koncentracioni logor na otvorenom koji se dešavao pred očima cijele međunarodne zajednice. UNHCR je rijetko slao hranu i u malim količinama. Kontrolu i odobrenje sa konvojima pomoći koji su pristizali u Srebrenicu prolazili su kroz pregled koji je vršila Vojska Republike Srpske, od njihove dobre volje je zavisilo da li će podijeliti pomoć stanovništvu.

⁴⁷ Rezolucije UN-a, str. 62-64; ICTY, izjava svjedoka, Diego Enrique Arria, Haag 2003, paragrafi 156-159, 228-239, 486 i dr.

⁴⁸ ICTY, Predmet br. IT-02-60-T, pred pretresnim vijećem I, tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, presuda, Haag 19. januar 2005. godine, paragraf 102.

⁴⁹ ICTY, izjava svjedoka, Diego Enrique Arria, paragrafi 344-370.

Tokom 1994. godine srpske snage su kontinuirano provocirale i djelovale iz pješadijskog naoružanja i minobacača, upadale u Srebrenicu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, hapsile, odvodile i ubijale Bošnjake. U februaru 1994. godine, u toku smjene između Kanadskog bataljona UNPROFOR-a i Holandskog bataljona (Holbata 1), srpske snage su iz zasjede pobile više desetina civila, među kojima je bilo žena i djece, koji su se u potrazi za hranom (brašnom i drugim namirnicama) vraćali iz Žepe prema Srebrenici.⁵⁰

Zračna sila bila je najznačajnije sredstvo za odbranu sigurnih zona Ujedinjenih nacija u Republici Bosni i Hercegovini, što se odnosilo i na Srebrenicu. I u ljeto 1995. godine upotreba zračne sile bila je jedino odgovarajuće i efektivno sredstvo da se zaštiti sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica. Međutim, u aparatu Ujedinjenih nacija i uopće takozvanoj međunarodnoj zajednici nije bilo političke volje da se upotrijebi sila, posebno zračne snage NATO-a, za zaustavljanje agresije na Bosnu i Hercegovinu i sprečavanje genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Nedostatak političke volje naročito je došao do izražaja i u agresorskom napadu i okupaciji Srebrenice i zločinu genocida nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u i oko Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija, jula 1995. godine.⁵¹

U prvoj polovini 1995. godine, od januara do jula, u političkim i vojnim krugovima (u svijetu) „vladao je pesimizam”. Mnogi su, „bez obzira na ishod borbi”, bili uvjereni da će UN operacija u Bosni doživjeti fiasco. NATO je „pripremao sveobuhvatni plan evakuacije kompletnog UN-a iz Bosne i Hercegovine i sa Balkana.” Sigurne zone Ujedinjenih nacija u istočnoj Bosni (Srebrenica, Žepa i Goražde) „smatrane su neuspjehom, doprema hrane nije mogla biti garantovana, borbe su nastavljene, a rizik za UN osoblje na licu mjesta postojao je prevelik.” Sjedinjene Američke Države zagovarale su ukidanje embarga na naoružanje „da bi se bosanska (i hrvatska) vojska mogla bolje opremiti” i „bila za zračni rat protiv bosanskih Srba.” Engleski i francuski komandanti UNPROFOR-a (generali Rupert Smith i njegov zamjenik Hervé Gobilliard) „pojačavali su svoje trupe na terenu” i „bili su siti opstrukcija i ometanja od strane lokalnih komandanata.” U suštini, „frustracija je bila opšte prisutna, a jednoglasna politika nije postojala.”⁵²

⁵⁰ Čekić, S. (2012). Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 107.

⁵¹ Ibid. 151.

⁵² Faber, M.J. (2002). Genocid koji nije bio spriječen, Međuckveno mirovno vijeće, str. 12.

Prvi i najkonsekventniji dokument za utvrđivanje namjere genocida bila je operativna Direktiva 7, koju je Vrhovna komanda Vojske Republike Srpske izdala 8. marta 1995. godine. Direktiva je sadržala uputstva vojnim snagama širom zemlje, a jedan njen dio posebno se odnosio na snage Drinskog korpusa u Podrinju.

Direktivom se naređuje snagama Vojske Republike Srpske da: „Što prije izvršiti fizičko odvajanje Srebrenice i Žepe, i to što je moguće prije, sprječavajući čak i komunikaciju između pojedinaca u te dvije enklave. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.” Na dan 31. maja 1995. godine, Glavni štab Vojske Republike Srpske izdao je Direktivu 7.1, koju je potpisao Ratko Mladić, a koja se temeljila na Direktivi 7.

U ovom dokumentu se Drinskom korpusu naređuje da izvede „aktivne borbene operacije oko enklava” te sadrži konkretne upute za te operacije. Postoje bitne razlike između dvije direktive. Direktiva 7.1 nije ograničavala humanitarnu pomoć enklavama, mada se to u praksi dešavalo.⁵³

Tužilaštvo je tvrdio da je ovakva politika djelovala od vremena kada je izdata do kraja mjeseca augusta 1995. godine. Namjera je bila da Bošnjačko stanovništvo bude prisiljeno napustiti područja Srebrenice i Žepe.

Ono što se sada definira kao genocid u Srebrenici počelo je operacijom kodnog imena Krivaja '95, koja je zacrtana u dvije naredbe koje je potpisao general-major Vojske Republike Srpske Milenko Živanović. Prva je bila „pripremna naredba koja navodi da je Armija Republike Bosne i Hercegovine pokrenula široku ofanzivu da podijeli Republiku Srpsku duž nekoliko osa i da će njene snage iz enklava Srebrenica i Žepa djelovati kako bi presjekle zonu odgovornosti Drinskog korpusa na dvoje i enklave spojile sa teritorijom koju drži Armija Republike Bosne i Hercegovine.”⁵⁴ Druga naredba je bila „borbena naredba” upućena Drinskom korpusu da „nastavi odlučnu i aktivnu (odbranu) te što je moguće prije razdvoji enklave Srebrenica i Žepa.”⁵⁵

⁵³ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 225-227.

⁵⁴ Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih, Javna redigovana verzija presude, Predmet IT-05-88-T, 10. juni 2010, 92.

⁵⁵ Ibid. 93.

Tužilaštvo je utvrdilo da je Vojska Republike Srpske bila ohrabrena nedostatkom efektivnog otpora stanovnika enklave, kada je shvatila da je Organizacija svjeveroatlantskog saveza (NATO) otkazala zračne udare nakon što je Vojska Republike Srpske zaprijetila da će pogubiti zarobljene mirovnjake bude li NATO gađao njihove položaje. Unatoč činjenici da operacija Krivaja '95 nije eksplicitno naredila masovna pogubljenja, Sud je ustvrdio da je operacija bila „važan korak ka konačnoj uspostavi kontrole bosanskih Srba nad Srebrenicom.”⁵⁶

Novinar Nihad Nino Čatić, čiji posmrtni ostaci još uvijek nisu pronađeni, za državnu televiziju Bosne i Hercegovine 10. jula 1995. godine je odaslao posljednji izvještaj iz Srebrenice:

„Srebrenica se pretvara u najveću klaonicu. Poginuli i ranjeni neprestano se dovlače u bolnicu. Nemoguće je opisati. Svake sekunde po tri smrtonosna projektila padnu na ovaj grad. U bolnicu je trenutno dovučeno sedamnaest poginulih, pedeset i sedam teže i lakše ranjenih. Da li iko na svijetu može doći da vidi tragediju koja se dešava Srebrenici i njenim stanovnicima? Ovo je nečuven zločin koji se izvodi nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice. Populacija u ovom gradu nestaje.”⁵⁷

Neposredno uoči i nakon zauzimanja Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija, te nakon što su Ujedinjene nacije, Holandski bataljon, holandska Vlada, NATO i cjelokupna međunarodna zajednica predali sigurnu zonu Ujedinjenih nacija srpskom agresoru, civili i civilno stanovništvo (na hiljade Bošnjaka) u panici i općem haosu bježali su prema Potočarima, 6 kilometara od grada Srebrenice, tražeći (očekivanu) zaštitu i spas u bazi Ujedinjenih nacija (od Holandskog bataljona UNPROFOR-a), pri čemu je jedan broj (na putu od Srebrenice do Potočara) doživio najteže posljedice, uključujući i smrt. Do večeri 11. jula 1995. godine u Potočarima se u i oko baze Ujedinjenih nacija, po obližnjim fabrikama i skladištima (Feros, 11. mart, Fabrika za pocinčavanje, Fabrika akumulatora, autobaza i radionica prevoznog i transportnog preduzeća Srebrenica-ekspres, stanica elektrodistribucije, te drugi manji pogoni i skladišta), poljima (na

⁵⁶ Tužilac protiv Radislava Krstića, Presuda, 2. august 2001, 40.

⁵⁷ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/na-danasnji-dan-je-nihad-nino-catic-odaslao-posljednji-izvjestaj-iz-srebrenice> (datum pristupa: 13.08.2020)

otvorenom zraku) i kućama, okupilo između 20.000 i 25.000 prisilno protjeranih civila, uglavnom žena, djece, staraca i vojno nesposobnih muškaraca.⁵⁸

Dok su jedni tražili spas u bazi UN-a, u Potočarima, jedan broj stanovnika (između 10.000 i 15.000), bježeći iz enklave, nakon zauzimanja Srebrenice, okupio se uvečer 11. jula 1995. godine u Šušnjarima, tražeći spas prema slobodnoj teritoriji. Oko jedne trećine muškaraca bili su pripadnici 28. divizije, od kojih većina nije bila naoružana. Ostali su bili civili, među kojima žene i djeca. Krenuli su u zbjeg, u velikoj koloni kroz šumu u pravcu Tuzle.⁵⁹ Kolona koja je bila duga oko deset kilometara su uglavnom činili muškarci, koji su također prolazili kroz razne zasjede, torture i maltretiranja, napadani su bojnim otrovima od kojih su ljudi halucinirali. Po nekoliko dana nisu imali ništa od hrane i vode.

Prehranjivali su se voćkama na koje su ponekad nalazili, lišćem i puževima dok su vodu rijetko nalazili u obližnjim potocima, za koju se nije znalo da li je čista za piće. Mnogi su na tom putu spasa koji je trajao i više od mjesec dana izgubili život, dok su neki uspjeli preći na slobodnu teritoriju.

Nekoliko hiljada civila (između 5.000 i 6.000) nahrupilo je u bazu Ujedinjenih nacija kroz ulaz (otvor) koji im je otvoren (pripadnici Holandskog bataljona otvorili su taj ulaz, uz objašnjenje „da su spremni primiti svakoga ko želi ući u bazu”) presijecanjem ograde (10. jula oko 20.00 sati - noć prije zauzimanja grada Srebrenice), tražeći sklonište u skladištima, dok su ostali zadržani oko baze (van baze) - u i oko fabrika i u poljima, jer im Holandski bataljon nije dozvolio da uđu u bazu. Među ženama i djecom bilo je 1.000 - 2.000 muškaraca. Niko od njih nije imao oružje.⁶⁰

Poslije podne 11. jula nakon što je nekoliko hiljada civila ušlo u bazu, kapetan Wiliam je prevodiocima Emiru Suljagiću i Hasanu Nuhanoviću dao naređenje da se obrate masi ljudi i da im saopšti da u bazu ne može ući više niko osim žena sa bebama.

U bazi je nastao ošti kaos i ogromne gužve, ljudi su vikali i vladala je ogromna panika. Muškarci su se odvajali od svojih porodica. Pozdravljali su se kao da se više nikada neće vidjeti, kasnije se to nažalost i desilo. Dok su neki muškarci pokušavali proći sa svojim ženama koje su u naručju nosile bebe, kapetan Wiliam je nepostredno nakon toga naredio holandskim vojnicima da

⁵⁸ ICTY, Presuda Krstić, paragraf 37.

⁵⁹ Ibid. 60-61.

⁶⁰ Ibid. 37.

formiraju živi zid i blokiraju prolaz. Ljudi su plakali i molili ali je bilo bezuspješno. Kapetan Wiliam im je govorio da idu u obližnje zgrade i fabrike koje su se nalazile van baze UN-a. Holanski vojnici su mašinom za varenje zavarili ulaz. Poslije toga u bazu nije ušao niko, a nekoliko žena sa djecom i bebama je ostalo van baze. Blokirani su ulaz za oko 20.000 izbjeglica. Uslovi koji su vladali su bili užasni. Nije bilo vode, hrane, ni lijekova. Ljudi su bili žedni, gladni, iscrpljeni i prestravljeni, dok su bili zbijeni jedni uz druge. Vrućine su bile nepodnošljive.

Tačan broj muškaraca u Potočarima teško je utvrditi. U samoj bazi UN-a, gdje su „velikom većinom bili okupljeni žene, djeca, starci i invalidi”, prema ICTY-u, nalazilo se „najmanje 300 muškaraca, dok ih je u masi izvan baze bilo između 600 i 900.”⁶¹

Međutim, prema izvještaju majora Nikolića, dostavljenom uvečer 11. jula Komandi Bratunačke brigade i oficirima za obavještajne poslove i bezbjednost Drinskog korpusa, među ženama i djecom se nalazilo „i 1.000 - 2.000 vojno sposobnih muškaraca.”⁶²

Holandski bataljon je 11. jula u večernjim satima na glavnom asfaltnom putu uspostavio dva punkta, čime je „svjesno odvojio dvije grupe izbjeglica jednu od druge tako da ljudi koji su ušli u bazu više iz nje nisu mogli izaći, a ljudi koji su ostali van baze više u bazu nisu mogli ući.”⁶³

Civili su bili tretirani kao životinje. Danima su sjedili i ležali na zemlji u prljavoj fabrici. Žene su hodale, plakale i vrištale. Tražile su svoje porodice jer su se mnogi izgubili u ogromnoj gužvi. Djeca su dozivale majke. Nije bilo sanitarnih objekata i morali su obavljati fiziološke radnje na licu mjesta, zbog visokih ljetnjih temperature smrad izmeta i znoja je bio nepodnošljiv. Ljudi su padali u nesvjest.

Iako je 11. jula 1995. godine u (18.00 sati) sati od Komande UNPROFOR-a dobio naređenje za odbranu Holandskog bataljona i zaštitu izbjeglica u Srebrenici, odnosno Potočarima, Holandski bataljon nije preduzeo nikakve „razumne mjere” da zaštiti civile. Ni prilikom razgovora sa Mladićem u Bratuncu, 11. jula (u 20.00 i 23.00 sati) i 12. jula 1995. godine (u 10.00 sati), Thom Karremans, zapovijednih holandskih vojnika u Srebrenici nije ni pokušao (za)tražiti zaštitu civila i civilnog stanovništva.⁶⁴

⁶¹ Ibid.

⁶² ICTY, Predmet br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice Momira Nikolića, 6. maj 2003. godine

⁶³ ICTY, Tužilac protiv Momira Nikolića, presuda o kazni, 2. decembar 2003. godine, paragraf 106.

⁶⁴ Knjiga Srebrenica 1995, knjiga 2, str. 116-121.

U ranu zoru (u 3.00 sata) 12. jula 1995. godine „u Komandi Bratunačke brigade održan je sastanak s generalima Mladićem i Krstićem, na kome su podijeljeni zadaci.” Vojna operacija „Krivaja ‘95” nastavljena je „po planu i Bošnjaci bježe prema Sućeskoj, dok se civilno stanovništvo okupilo u Potočarima (oko 15.000)”. Združene snage policije „napreduju prema Potočarima u cilju zarobljavanja UNPROFOR-a i okruženja cijelog civilnog stanovništva, te čišćenju terena od neprijateljskih grupa.”

Ujutro (između 8.00 i 9.00 sati) 12. jula u Potočare su ušle specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova „Republike Srpske” (Četa specijalne policije za antiteroristička dejstva sa Jahorine, Prva četa posebne jedinice policije Centra javne bezbjednosti Zvornik, dijelovi Drugog specijalnog odreda iz Šekovića i jedinica s psima iz Sarajeva), dijelovi Bratunačke brigade i jedinice vojne policije Bratunačke brigade „Vojske Republike Srpske”. Te jedinice najprije su došle do tzv. blokirajućih pozicija Holandskog bataljona - na cesti u centru Potočara. Nešto kasnije dijelovi tih jedinica ušli su direktno u zonu gdje su se nalazili civili (ranija industrijska zona - prostor fabrika) i pomiješali se s njima, radi „održavanja reda”, pronalaženja i odvajanja „vojno sposobnih” muškaraca, u skladu s usmenom naredbom generala Ratka Mladića sa sastanaka u hotelu „Fontana” u Bratuncu 11. i 12. jula, kada je, uz ostalo, „dogovorena” i „evakuacija civilnog stanovništva”, odnosno prisilno premještanje civila i civilnog stanovništva iz Potočara na teritoriju pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine u pravcu Tuzle, uz prethodno odvajanje „vojno sposobnih” muškaraca.⁶⁵

Odvajanje civila je unijelo dodatni strah a pogotovo zbog prisustva jakih srpskih snaga oko baze UN-a. Bilo je civila koji su pokušavali sami sebe da ubiju, zbog očaja jer su pali u ruke vojske bosanskih Srba.

Tokom prijepodneva 12. jula 1995. godine situacija u Potočarima je stalno pogoršavana, a patnje civila povećavane. Tada se, u pratnji visokih oficira Glavnog štaba „Vojske Republike Srpske”, „veće svite novinara” i televizijskih kamera koje su snimale scene kako srpski agresor „dijeli hljeb i vodu izbjeglicama, a djeci baca bombone”, pojavio general Ratko Mladić, lažno uvjeravajući okupljeni narod (podjelom slatkiša djeci) da im se neće ništa desiti, obećavajući da

⁶⁵ Knjiga Srebrenica 1995, knjiga 2, str. 378-380.

će civili biti prevezeni tamo gdje žele.⁶⁶ Dao im je lažnu nadu da će biti na „muslimanskoj teritoriji”, da će prvo biti prevezeni žene, djeca i ranjenici pa tek onda muškarci. Da ih niko neće povrijediti, te da će doći oko tridesetak autobusa koji će ih odvesti prema Kladanju.

Srpske vojne i policijske snage su, uključujući i jedinice iz Srbije i „Republike srpske krajine”, u Potočarima 12. i 13. jula izvršile brojne zločine nad civilima. Kako je prolazio 12. juli 1995. godine teški fizički uslovi postali su još gori zbog aktivne kampanje terora, prijetnji, vrijeđanja, zastrašivanja, zlostavljanja, pljačkanja, teških premlaćivanja, silovanja, spaljivanja obližnjih kuća, ubistava, klanja i drugih zločina koji su povećavali strah i paniku među stanovništvom.⁶⁷

Ispred i unutar baze UN-a na raznim mjestima su mnogi ubijeni i zaklani, čak i nerođene bebe iz majčine utrobe. Mrtva tijela su ostavljana po poljima i u obližnjim zgradama oko baze.

Srpske snage su iz gomile nasumice izdvajali ljude, odvodili ih, masakrirali i ubijali. Mrtva tijela nagomilana na traktore i kamione likvidirana su u razne masovne grobnice. Svjedoci koji su svjedočili brojnim stravičnim scenama govorili su kako su ubijali i malu djecu pred očima njihovih majki. U Potočarima su srpski vojnici odvajali i žene te vršili zločin silovanja.

Raspoloživi podaci potvrđuju da je agresor i u toku noći 12. jula izvršio brojne zločine u Potočarima. Naime, čim se spustila noć „naoružani četnici počinju izdvajati grupu po grupu mlađih žena, odvođeći ih na silovanje, a grupe muškaraca na strijeljanje i klanje”. U toku cijele noći, 12. i 13. jula 1995. godine čuli su se, prema kazivanjima preživjelih, „vrisci silovanih žena i djevojaka, plač djece, a po obližnjim njivama i kukuruzištima krkljanje preklanih muslimana.”⁶⁸

Civili su primijetili da su počeli „nestajati” ljudi u Potočarima. Nura Delić je „jednog medicinara upitala što se ljudi plačući vraćaju sa mjesta gdje su u nekoj bašči sipali vodu”. Zatim je otišla iza fabrike, u bašči, gdje je bila voda, i vidjela „masu ljudi, masu ubijenih. Glave su odsječene, pa su tamo na strani. To je bila gomila, bašča puna ljudi.”⁶⁹

⁶⁶ Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja. (1998). Samrtno Srebreničko ljeto '95, Udruženje građana „Žene Srebrenice” – Tuzla, str. 22, 72, 185 i dr.

⁶⁷ ICTY, Presuda Krstić, paragrafi 41, 150-155.

⁶⁸ Knjiga Srebrenica 1992, knjiga 2, str. 532-533.

⁶⁹ Ibid. 532-537.

U Potočarima je 12. i 13. jula 1995. godine najdramatičnije bilo sistematsko odvajanje i razdvajanje muškaraca i dječaka od žena i djece, odnosno od njihovih porodica. Naime, od jutra 12. jula velikosrpske snage (pripadnici „Vojske Republike Srpske” i Ministarstva unutrašnjih poslova „Republike Srpske”), u prisustvu i po naređenju Ratka Mladića i uz učešće policajaca s psima, te uz podršku, saradnju i direktno učešće Holandskog bataljona, odabirale su i odvajale muškarce i djecu od ostalih civila i odvodile, pritvarale i držale ih na zasebnim mjestima u i oko Potočara. Pri tome su, na jednoj strani, žene i djeca plakali i vrištali, posebno djeca koja su gledala kako im odvođe očeve, a na drugoj se čuli jauci, urlanje, zapomaganje, pucnji. To je trajalo cijelu noć 12. jula 1995. godine. Izdvojene su odvodili na jednu lokaciju ispred Fabrike cinka i zatim ih istu večer kamionima odvozili na druga mjesta zatvaranja. Kada su izbjeglice počeli ukrcavati u autobuse, srpski vojnici i policajci sistematski su izdvajali muškarce koji su se u gužvi pokušavali ukrcati, oduzimajući im ličnu imovinu (lične dokumente i dragocjenosti).

Te su ljude odvodili i u zgradu poznatu kao „Bijela kuća” (u neposrednoj blizini baze Ujedinjenih nacija), gdje su ih (srpski) vojnici i policajci sa psima prisiljavali da na velikoj hrpi ispred zgrade prije ulaska ostave svoje stvari, uključujući novac i lične karte, koje su oduzimate i kasnije spaljene.

Svi izdvojeni muškarci držani su u krajnje nepovoljnim i užasnim uslovima, pri čemu su neki zlostavljani i ubijani. Među njima je bilo i dosta dječaka. Odvajanje je nastavljeno i za vrijeme ukrcavanja u vozila i u toku prisilnog premještanja.⁷⁰

Način na koji su odvajali muškarce od svojih porodica je bio veoma traumatičan, to su im bili posljednji susreti.

Vojska Republike Srpske je u toku 12. i 13. jula 1995. godine organizovano i planski vršila prisilno premještanje žena, djece i staraca iz Potočara prema Kladnju. Oko podne 12. jula 1995. godine prema utvrđenom planu, brojni autobusi i kamioni, uključujući i vozila iz Srbije, počeli su stizati u Potočare, kako bi prisilno premjestili žene, djecu i starce.⁷¹

Autobusi su bili pretrpani i bilo je neizdrživo vruće. Usput su u Bratuncu, Kravici, Konjević-Polju, Kasabi, Milićima i Vlasenici (od srpskih žena, djece i staraca) kamenovani, izrugivani i

⁷⁰ ICTY, Presuda Krstić, paragraf 47.

⁷¹ Knjiga Srebrenica 1995, knjiga 2, str. 298.

psovani („psujući nam muslimansku majku“), „pokazujući im srpski pozdrav sa tri prsta“, a „drugi su na autobuse u prolazu bacali kamenje.“⁷²

Na putu do Tišće srpske snage su zaustavljale autobuse, tražeći novac i zlato, pri čemu su izbacivali fizički razvijenije dječake, psovali civile i „prijetili da će pobiti sve muškarce“. Na putu (od Potočara) do Tišće prisilno premješteni civili vidjeli su na hiljade zarobljenih civila i mnoge leševe pored puta. Nakon dolaska u Tišću i Luku, civili su bili prisiljeni da prema Kladnju nastave pješice, nekoliko kilometara kroz „ničiju zemlju“ između srpskih i bošnjačkih linija.⁷³

Nakon što su prisilno premjestili sve civile i civilno stanovništvo koji su se nalazili ispred baze Ujedinjenih nacija, oficiri Holandskog bataljona naredili su civilima koji su se nalazili unutar baze da je napuste - oni su, uz upotrebu (pri)sile, praktično natjerali, istjerali i izbacili civile iz baze Ujedinjenih nacija - predali ih srpskim zločincima, znajući da će biti ubijeni.⁷⁴

U Potočarima iz baze Ujedinjenih nacija 13. jula započeto je, sa 5 kamiona, 1 autom i ambulantnim kolima, prisilno premještanje ranjenih (njih oko 80). Oko ponoći konvoj je stigao u Tišću „i svi su morali izaći van kamiona dok su im Srbi prijetili i vrijeđali ih, pucajući nekim pacijentima u noge...“⁷⁵

Potpuno prisilno premještanje civila i civilnog stanovništva iz baze Ujedinjenih nacija u Potočarima završeno je uvečer 13. jula 1995. godine. Oko 20.00 sati - tada su posljednji civili protjerani iz Potočara, sa izuzetkom manje grupe ranjenih.⁷⁶

Po završetku prisilnog premještanja civilnog stanovništva iz Srebrenice, odnosno Potočara, agresor je prisilio Nesiba Mandžića, jednog od učesnika sastanaka u Bratuncu, od 11. (u 23.00 sata) i 12. jula (u 10.00 sati) 1995. godine da 17. jula u Potočarima potpiše Deklaraciju predstavnika civilnih vlasti enklave Srebrenica o realizaciji sporazuma o evakuaciji civilnog stanovništva enklave o „korektnoj“ realizaciji „Sporazuma“ o „evakuaciji“ civilnog stanovništva sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice. Zamjenik komandanta Holandskog bataljona (major Franken) se, imajući u vidu činjenicu da je Deklaracija „donesena pod pritiskom bosanskih Srba“

⁷² Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja. (1998). Samrtno Srebreničko ljeto '95, Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, str. 30.

⁷³ Ibid. 23-30.

⁷⁴ Knjiga Srebrenica 1995, knjiga 2, str. 363-374.

⁷⁵ Ibid. 210.

⁷⁶ ICTY, Presuda Krstić, paragraf 51.

i „da ne predstavlja tačnu i cjelovitu sliku evakuiranja”, odnosno prisilnog premještanja, pri potpisivanju tog dokumenta ogradio, napominjući da se to odnosi samo „na konvoje koje su pratile snage Ujedinjenih nacija”, što je on svojeručno dopisao u Deklaraciji.⁷⁷

Na aerodrom Dubrave stiglo je preko 2.000 izbjeglica, dok je više hiljada smješteno na druga mjesta ili kod rodbine i prijatelja.

Očigledno je postojanje plana da se „sve muslimanske žene i djeca” prisilno premjeste iz Potočara i „da se pogube muškarci.”⁷⁸

Izvršena su masovna ubijanja na sljedećim stratištima:

- Kravica, 13. juli 1995. godine, streljano više od 1.300 zarobljenika.
- Škola u Grbavcima, 14. juli 1995. godine, zatočeno više od 1.200 zarobljenika.
- Orahovac, 14. juli 1995. godine, streljano više od 1.000 zarobljenika.
- Škola u Petkovicima, 14. juli 1995. godine, zatočeno više od 1.000 zarobljenika.
- Brana u Petkovicima, 14. i 15. juli 1995. godine, streljano više od 1.000 zarobljenika.
- Kozluk, između 15. i 16. jula 1995. godine, streljano oko 1.000 zarobljenika. Nema preživjelih.
- Branjevo, 16. juli 1995. godine, streljano više od 1.200 zarobljenika.
- Pilica, 16. juli 1995. godina, streljano više od 500 zarobljenika. Nema preživjelih.
- Trnovo, između jula i augusta 1995. godine, streljano je 6 zarobljenika.⁷⁹

Genocid koji se desio u Srebrenici je najveća mrlja savremene civilizacije. Ovakvi zločini nikada ne smiju biti zaboravljeni, niti oprosteni.

⁷⁷ Knjiga Srebrenica 1995, knjiga 1, str. 378-380.

⁷⁸ ICTY, Presuda Krstić, paragrafi 85-87.

⁷⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=ZG6Vz5gFajE> (datum pristupa: 13.08.2020)

2. Srebrenica kao „zaštićena zona”: Odgovornost i neuspjeh međunarodne zajednice da spriječi genocid

„Svijet je opasno mjesto za život, ne zbog zlih ljudi, nego zbog onih koji dopuštaju da se zlo dogodi.”

Albert Einstein

Tragedija koja se desila u Srebrenici nije bila izazvana samo agresijom bosanskih Srba i Srbije, već i činjenicom da međunarodna zajednica, posebno Ujedinjene nacije nisu uspjele učinkovito djelovati. Srebrenica se smatra neuspjehom mirovnih misija UN-a tokom 1990.-tih godina. Iz predhodnog poglavlja u radu, jasno se vidi da je međunarodna zajednica znala šta se sprema a to na vrijeme nije spriječila.

Ideju za stvaranje zaštićenih zona za muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini prvu je provukao u zimu 1992. godine Cornelio Sammaruga, predsjednik Međunarodnog komiteta Crvenog križa u Ženevi. Sammaruga je predložio da se uspostave „protektivne zone” na osnovu sporazuma svih strana u konfliktu u Bosni i Hercegovini. Koncept protektivne zone, zaštićenog područja, zaštićene zone, sigurne luke ili kako god već nazovete, imao je nerazdvojitiv apel. Izgledalo je da nudi moguće rješenje za ogromnu humanitarnu tragediju koja se razvijala u muslimanskih enklavama Bosne i Hercegovine u 1992. godini. Međutim, stavljanje ovakvog koncepta u praksu predstavljalo je za međunarodnu zajednicu nerješiv problem. Dok ga je Crveni križ podržavao, sasvim mali broj drugih međunarodnih tijela ili organizacija favoriziralo je ovu ideju. UN, UNHCR, Međunarodna konferencija za bivšu Jugoslaviju, Sjedinjene Države i oni koji su uglavnom davali vojnike za UNPROFOR – Britanija, Francuska i Španija - svi zajedno odbili su Sammaruginu sugestiju. Prijedlog je podržalo samo nekoliko manjih zemalja, koje ne bi podnijele teret posla oko stvaranja zaštićene zone. Ipak, ova ideja je izašla na površinu u proljeće 1993. godine kada je pad Srebrenice bio neizbježan.

U tom momentu, neke od zemalja koje su se protivile ovoj ideji 1992. godine preko noći su, izgleda, promijenile svoje stanovište: one su sada podržavale stvaranje zaštićenih područja. Ali one su bile nerade kao i uvijek da osiguraju sredstva sa kojima bi ta područja stvarno bila sigurna.⁸⁰

„Sigurna zona”, rješenje koje je predložilo Vijeće sigurnosti UN-a u 16. aprila 1993. godine, održavalo je činjenicu da je međunarodna zajednica bila sklonija zadržati raseljenje osobe unutar zemlje porijekla te time izbjeći potrebu za skupom humanitarnom pomoći i političkom intervencijom. Efekti odluke da se izbjeglicama iz Bosne ne omogući da izbjegnu iz zemlje ubrzo će se osjetiti. Humanitarne zalihe su tek sporadično stizale do zaraćenog stanovništva u enklavi, što je dovelo do situacije koju je diplomata Diego Arria opisao kao „otvoreni zatvor.”⁸¹

Obećanje Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 819, u kojoj je Srebrenica proglašena „sigurnom zonom” prekršeno je ne samo onda kada je enklava pala, nego je kršeno svakog dana od kako se uspostavila, jer su stanovnici živjeli u strahu i bez osnovnih uvjeta za život.

Srebreničani koji su živjeli u zaštićenoj zoni smatrali su da će ih snage Ujedinjenih nacija zaštititi, što im je bilo zagantovano i kroz rezolucije 819 i 824 UN, u kojoj je naređeno da sve strane i svi drugi kojih se to tiče tretiraju Srebrenicu i njenu okolinu kao sigurnu zonu koja treba biti oslobođena od oružanih napada i drugih bilo kakvih nedjelja. Međutim komplementirajući kolekciju vlastitih grešaka sproveli su historijsku nepravdu nad stanovništvom Srebrenice.

Ujedinjene nacije su imale odgovornost da djeluju preventivno, međutim vojne snage nisu pokazale ozbiljnost, oklijevali su u reagovanju. Mogli su boljom analizom specifičnih uvjeta koji vladaju među balkanskim zemljama, a posebno u Srebrenici, da predvide nemile događaje koji su se desili. Nesprječavanje genocida i ne djelovanje UN-a u realizaciji vlastitih obaveza dovela je do srebreničke katastrofe. Oni nisu smjeli nakon izvršenog genocida narod Srebrenice ostaviti na cjedilu.

Ujedinjene nacije su pokazale potpunu ravnodušnost za sukobe koji su se dešavali u i oko enklave Srebrenice, zanemarivali su koliko je situacija postajala ozbiljna iz dana u dan. Kao organizacija doveli su se u takav položaj da nisu ni reagovali nakon napada koji su se dešavali.

⁸⁰ Honig, J.W. (1997). Srebrenica, hronika ratnog zločina. NIPP Ljiljan, Sarajevo, str. 125.

⁸¹ Nettelield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 16.

Konvencijom Ujedinjenih nacija je jasno propisano kada vojne snage UN-a mogu djelovati, vojna intervencija je mogla spriječiti genocid. Najvažnije što je UN mogao uraditi jeste da je reagirao između 6. i 12. jula 1995. godine putem zračnih napada. Zračne napade je trebalo da izvedu snage Sjeveroatlanskog saveza zajedno sa Mirovnim snagama UN-a, što je bilo i usvojeno, međutim nije se desilo.

U holandsko Ministarstvo odbrane u Haagu stiglo je 2. novembra 1993. godine pismo od generalnog sekretara UN-a Boutrosa Ghalija. Pisao je da sada želi prihvatiti ponudu koju je holandska Vlada dala prije nekoliko mjeseci kada je UN tražio borbene trupe za zaštitu zaštićenih zona. Holandija je dakle bila jedina zapadna država članica UN-a u junu. 1993. godine, koja je pozitivno odgovorila na zahtjeve Sekretarijata za vojnike koji bi implementirali rezolucije Savjeta sigurnosti o zaštićenim zonama.⁸²

„Očuvanje mira” veoma je popularno u Holandiji. Vlada, Parlament a i narod čvrsto su podržavali taj koncept. Ministri bi uvijek nalazili pažljivo slušateljstvo kada bi govorili o „velikog nepravdi” koja je počinjena u bivšoj Jugoslaviji i moralnoj obavezi Holandije da pomogne u okončanju konflikta. U svom najvećem broju, početkom 1994. godine, oko 3.100 holandskih vojnika bilo je raspoređeno u i oko bivše Jugoslavije - relativno sa najvećim doprinosom među zemljama NATO, a posebno treći po veličini (nakon Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva). Sva mjesta raspoređivanja - uključujući i Srebrenicu - odobrena su jednoglasno u Parlamentu.⁸³

Dakle, holandske snage poznate kao Dutch-bat, su početkom 1995. godine naslijedile kanadske snage koje su bile prve raspoređene. Ti lako naoružani vojnici sa plavim šljemovima smatrani su gotovo irelevantnim, pošto je general Mladić, koji je to jasno uvidio a potom i uputio otvoreni izazov inertnom UN-u, te počeo zauzimati predstraže Dutch-bata.⁸⁴ Pripadnici Dutch-bata su na neki način doprinjeli u izvršavanju zločina u enklavi jer su pomagali Vojski Republike Srpske pri razdvajanju muškaraca i dječaka od žena, oni su time pomogli u njihovoj namjeri da progone stanovništvo.

⁸² Honig, J.W. (1997). Srebrenica, hronika ratnog zločina. NIPP Ljiljan, Sarajevo, str. 145.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 17.

Prvo su bili heroji, a onda su ih na ulicama ljudi psovali kao najveće zločince. Vojnici holandskog bataljona Dutch-bata su se jula 1995. godine našli u situaciji kojoj nisu bili dorasli.

Neki od mirovnjaka koji su služili u Srebrenici u sklopu bataljona Dutch-bat svjedoče o svojoj misiji u pokušaju da se ispitaju i shvate neuspjesi međunarodne zajednice sa stanovišta onih koji su trebali djelovati kao njihovi predstavnici.

Holandski vojnik Henk Van Der Berg kaže kako su već početkom 1995. godine krenuli problemi sa snabdijevanjem putem konvoja i da je to bio veliki problem, ali da je, kao dvadesetogodišnjak, mislio da mu se ništa ne može dogoditi. On se prisjeća kako je situacija bila haotična kada su se ljudi počeli skupljati u veliku fabričku halu:

„Nisam siguran koliko je ljudi bilo unutra, ali ljudi su bili prestrašeni, umokrili su se, bilo je pobačaja. To je bio pakao. A taj smrad, bio je užasan, stvarno užasan. Tad sam pomislio: ‘Šta da radimo?’ Nismo imali dovoljno hrane, vode ni lijekova. Imali smo tek dovoljno za nas, ali ne mnogo. Bila je to totalna katastrofa.” On je po naredbi izašao ispred holandske baze kako bi, kako kaže, s drugim vojnicima napravio vojni štit za „iskusne srpske vojnike.” „Krupni momci s puškama, noževima; imali su šta god ti padne na pamet. Bili su naoružani do zuba. Neki od nas su im čak morali dati naše pancirke i druge stvari. Izgledali su vrlo prijeteće.”⁸⁵

Nakon završene misije u Srebrenici, holandski vojnici pri povratku u svoju državu prolazili su kroz razna poniženja i osude. Sugrađani i mediji su ih konstantno kritikovali. Mnogi od njih su prolazili kroz psihičke probleme sa zdravljem i stresom.

Hans Thijsen: „U prve tri sedmice po povratku nisam se usuđivao da idem u krevet. Bojao sam se svojih noćnih mora. Počinješ da shvataš šta se desilo. Samo kad bih se napio mogao sam da odspavam sat vremena, a potom bih se uz krike budio.”

Anne Mulder: „Kada sam se vratio bio sam kao zombi. Totalno poremećen, apatičan.” Nakon povratka doživio je nervni slom, a nakon oporavka je odlučio da se bavi politikom - s namjerom da se holandski vojnici nikada više ne pošalju u takvu situaciju u kojoj se on našao.⁸⁶

⁸⁵ <https://detektor.ba/2019/08/14/to-je-bio-pakao-holandski-vojnici-prisjecaju-se-neuspjeha-da-sprijece-srebrenicke-smrti/> (datum pristupa: 25.08.2020)

⁸⁶ <https://www.dw.com/bs/ratne-traume-holandskih-vojnika-u-srebrenici/a-18542633> (datum pristupa: 25.08.2020)

Generalni sekretar UN-a Kofi Annan, koji je rukovodio mirovnih operacijama UN-a tokom rata, izjavio je 1999. godine:

„Srebrenica će zauvijek progoniti Ujedinjene nacije. Naša greška je bila što nismo prepoznali razmjere zla sa kojim smo se suočili.”

Kasniji pokušaji međunarodne zajednice da se bavi efektima genocida, predstavljaju prešutno, a nekad i izravno priznanje da Ujedinjene nacije nisu uspjele djelovati u „sigurnoj zoni.” Priznanje konsekvenci tog neuspjeha potaknulo je brojna poslijeratna nastojanja da se osiguraju sredstva za podršku nekim mehanizmima ispravljanja nepravde koji se ovdje razmatraju. Mnoge države i međunarodne institucije povezane sa padom enklave tražile su „utočište” u mjerama koje se indirektno odnose na njihovu vlastitu krivicu, kao što je uspostava istražne komisije i objavljivanje ekspertskih izvještaja.⁸⁷

Spiskovi donatora humanitarne pomoći nakon genocida je bio velik. Države koje nisu ispunile svoje dužnosti 1995. godine pokušavali su na taj način opravdati svoje nereagovanje u sprječavanju genocida. Preživjeli stanovnici Srebrenice su osjećali neugodnost jer uzimaju pomoć od onih država koje su tužili sudovima zbog krivične odgovornosti.

Ujedinjene nacije su formalno priznale svoju ulogu koju je trebalo obavljati, objavili su vlastiti izvještaj pod nazivom „Pad Srebrenice.” Holandija je također preispitala vlastitu ulogu iz jula 1995. godine.

Ujedinjene nacije su pogriješile u realizaciji obaveza koji su imali, bit će uvijek odgovorni jer nisu spriječili genocid u Srebrenici, to će zauvijek pratiti njihovu historiju.

⁸⁷ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 17-18.

3. Presude u slučaju genocida u Srebrenici

„Istina je jedini način borbe protiv zločina. Osim dokaza da se zločin desio, istina je najmoćnije oružje za borbu da se on nikada ne ponovi.”

Jiftah Meiri

Pitanje suđenja za ratne zločine niti u jednom društvu nije nimalo jednostavan, niti lako rješiv zadatak. Naizgled, pitanje procesuiranja predmeta počinjenih ratnih zločina u Bosni i Hercegovini samo po sebi nije upitno. Sigurno je da za tu djelatnost, osim civilizacijskih tekovina, postoji i velika potreba društva u Bosni i Hercegovini. No, to pitanje nije nimalo pravno, politički, niti ljudski, jednostavno rješivo. Propisati procedure koje će osigurati rješavanje svih počinjenih zločina (ili koliko je god moguće više), osigurati pravedan postupak za počinitelje, a u isto vrijeme osigurati zadovoljenje za žrtve tih istih zločina, nije nimalo jednostavno niti lako.⁸⁸

Presudom iz 2007. godine, Međunarodni sud pravde je dokazao da je država Srbija prekršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida time što nije učinila sve što je bilo u njenoj moći da spriječi genocid.

Više od 700 godina kazne zatvora presuđeno je na domaćim, regionalnim i međunarodnim sudovima za zločine i genocid u Srebrenici, kojima je sudski i činjenično, a temeljeno na relevantnim dokumentima, vještačenjima i svjedočenjima, verificiran najteži zločin počinjen na evropskom tlu nakon Drugog svjetskog rata.

Radna grupa Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, koju je formirala Vlade bh. entiteta Republike Srpske, 2004. godine je utvrdila da je 20.150 osoba direktno ili indirektno učestvovalo u pripremi i realizaciji genocida u Srebrenici.⁸⁹

⁸⁸ Šimić, G. (2013). Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini, autorsko izdanje, Sarajevo, str. 14.

⁸⁹ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/genocid-u-srebrenici-kroz-presude-neoborivi-dokazi-o-obimu-zlocina> (datum pristupa: 30.08.2020)

Kustos Memorijalnog centra Srebrenica Hasan Hasanović je kazao da nema konačne pravde za žrtve genocida i pravedne presude i dovoljne kazne za počinioce genocida. On ističe:

„Zatvorske presude su jedno, ali je možda važnije u tom procesu utvrđivanje odgovornosti, činjenica i relevantnih okolnosti vezanih za genocid u Srebrenici. Bez pravosuđa ne bismo imali posložene detalje, koje opet ne bismo imali bez hrabrih svjedoka genocida, ali i istraživača koji su svoje živote poslije genocida posvetili istraživanju i traganju za odgovornim. Nadam se da će pravosudne institucije prepoznati ovaj naš iskorak kao pokazatelj da prepoznajemo važne stvari koje su Sud i Tužilaštvo BiH uradili na ovom putu, te da će nastaviti u traganju za odgovornim i privođenju počinitelja licu pravde.”⁹⁰

Presude Haškog tribunala, nagomilane u posljednja dva desetljeća, predstavljali su značajan dio informacija o genocidu. Suđenja za ratne zločine počinjene u julu 1995. godine proizvela su milione stranica dokumenata, uključujući svjedočenja, vještačenja i primarne izvore - izjave svjedoka i vojne arhive. Sudska arhiva sadržavala je detaljan opis političkih elita koje su osmislile genocid, linija vojne komande, logistike ubijanja i njegovog prikrivanja, i iskustva onih koji su preživjeli masakre ili su bili izgnani na teritoriju bosanske Vlade.⁹¹

Dostignuća Haškog tribunala vidljiva su ne samo u oblasti prava, nego i u oblasti etike (morala) kao i javnog života uopće. Svakako je najvidljiviji doprinos Haškog tribunala procedentima (jursprudenciji, sudskoj i praksi), kako u oblasti krivičnog procesnog tako i u oblasti materijalnog krivičnog prava. Naime, upravo zahvaljujući praksi Haškog tribunala komandna odgovornost prihvaćena je kao institut domaćeg prava na prostorima bivše Jugoslavije. Ta praksa je također značajna i u definiranju pojmova međunarodnoga i unutarnjeg sukoba, te razvijanja sistema zaštite svjedoka i istražiteljskih tehnika.⁹²

Mehanizam za međunarodne kaznene sudove je Radovanu Karadžiću, vrhovnom komandantu Vojske Republike Srpske, i bivšem predsjedniku Republike Srpske izrekao pravomoćnu presudu za genocid i druge zločine počinjene u Bosni i Hercegovini između 1992. i 1995. godine. Pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) osuđen na doživotnu kaznu zatvora.

⁹⁰ <https://bhrt.ba/memorijalni-centar-srebrenica-predstavio-pregled-presuda-za-genocid/> (datum pristupa: 30.08.2020)

⁹¹ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 218.

⁹² Seizović, Z. (2014). Paradigma Bosna: juče danas sutra. Dobra knjiga, Sarajevo, str. 53-54.

On se 1997. godine nalazio na Palama, tokom 1998. i 1999. godine misteriozno je nestao i svaka potraga za njim je bila bezuspješna. Nakon što se deset godina skrivao, 2008. godine je uhapšen u Beogradu. Nesposredno poslije toga je objavljeno kako je od 1998. godine živio u Srbiji, pod lažnim imenom Dragan Dabić. Pod tim imenom se bavio praktikovanjem psihijatrije i alternativne medicine, čak je držao i javne tribine.

Petnaest su godina tužiocu u Haagu iščekivali dolazak čovjeka koji je ponudio Srebrenicu na „dar” srpskom narodu u julu 1995. godine, nakon što su njegove snage zauzele UN-ove predstraže, osvojile enklavu i donijele haos tom kraju. Konačno veliko suđenje za međunarodne ratne zločine u Haagu, suđenje Mladiću bilo je posljednje koje se trebalo baviti UN-ovom enklavom.⁹³ Haški tribunal je protiv njega podigao optužnicu 1995. godine, otkada je on bio u bjekstvu. Uhapšen je u maju 2011. godine, nakon što se sakrivao u okolini Lazarevca u Srbiji. U novembru 2017. godine osuđen je za genocid počinjen u Srebrenici, kao i za teroriziranje civila tokom opsade grada Sarajeva, koja je trajala 44 mjeseca i u kojoj je ubijeno više od 10.000 ljudi. Presudom je proglašen krivim za progon Bošnjaka i Hrvata širom Bosne i Hercegovine, te uzimanjem pripadnika UNPROFOR-a za taoce. Izrečena mu je doživotna kazna zatvora. Proglašen je krivim po deset tačaka optužnice, i to za: genocid u Srebrenici, progone, istrebljenja, ubistva, deportacije, nehumana djela, terorisanje i protivpravne napade i uzimanje talaca. Oslobođen je po jednoj tački, koja se odnosi na genocid u šest drugih općina - Foči, Ključu, Kotor-Varoši, Prijedoru, Sanskom Mostu i Vlasenici. Nakon pokrenutog žalbenog postupka, presuda od doživotne kazne zatvora smatra se nepravosnažnom. Konačna presuda bi se mogla očekivati tokom 2021. godine. Posmatrači smatraju da neće doći do velikog preokreta tijekom žalbenog postupka. Pitanje je da li će Mladić zbog teškog zdravstvenog stanja izdržati kraj presude.

Glavni štab Vojske Republike Srpske činili su Zdravko Tolimir, Ljubiša Beara, Radivoje Milić i Milan Gvero.

⁹³ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 217.

Zdravko Tolimir, pomoćnik za obavještajno-bezbjednosne poslove. Haški tribunal 2005. godine je podigao optužnicu protiv njega. Proglašen je krivim po šest od sedam tački optužnice, udruživanje radi počinjenja genocida, istrebljenja, ubistva, progone, deportacije i prisilno premještanje stanovnika Srebrenice. Osuđen je na doživotnu kaznu zatvora koju je pravomoćna presuda 2015. godine i potvrdila.

Ljubiša Beara, imao je čin pukovnika i bio je načelnik za bezbjednost Glavnog štaba Vojske Republike Srpske. U julu mjesecu je bio prisutan na područjima Bratunca i Zvornika. Bio je odgovoran za zarobljavanje muslimana iz Srebrenice. Osuđen je na doživotnu kaznu zatvora 2010. godine, a optužen je na osnovu individualne krivične odgovornosti, za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja.

Radivoje Miletić, načelnik za operativno-nastavne poslove. Haškom tribunalu se predao 2005. godine, suđenje mu je počelo godinu dana kasnije. U januaru 2015. godine je proglašen krivim za zločine protiv čovječnosti koji su se desili u julu 1995. godine na području Srebrenice i Žepe. Osuđen je na 18 godina kazne zatvora.

Milan Gvero, pomoćnik za moral, pravna i vjerska pitanja. Haškom tribunalu se predao 2005. godine. Osuđen je 10. juna 2010. godine na kaznu zatvora od 5 godina, zbog progona i nehumanih djela. Proglašen je nevinim u vezi optužbi za ubistva i deportacije.

Radislav Krstić, bivši general Vojske Republike Srpske. Proglašen je krivim za genocid, istrjebljenja, ubistva i progone. Ratko Mladić je 13. jula Radislava Krstića proglasio komandantom Drinskog korpusa. Na suđenju je presuđeno da je kao komandant morao znati za planove, za masakr i za učestovanje korpusa u masovnim ubistvima. Bio je osuđen na kaznu zatvora od 46 godina, međutim nakon uložene žalbe kazna mu je smanjena na 35 godina.

Vujadin Popović, potpukovnik i načelnik sigurnosti Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske. Haški tribunal je 2002. godine podigao optužnicu protiv njega. Osam godina kasnije sud je donio presudu da je u Potočarima bio uključen u organizaciju ubistava muškaraca i dječaka. Proglašen je krivim za genocid, istrebljenja, ubistva i progone, te osuđen na doživotnu kaznu zatvora.

Pripadnici desetog diverzantskog odreda, pripadnici Specijalne brigade policije mupa Republike Srpske „Drugi odred Šekovići”, pripadnici Centar za obuku Jahorina, pripadnici Zvorničke i Bratunačke brigade podržali su i učestvovali u progonima i ubistvima u i oko enklave Srebrenica.

Srbija je donijela dvije presude za zločine u Srebrenici. Jedna je donesena nakon što je s bivšim pripadnikom 10. Diverzantskog odreda Brankom Gojkovićem zaključen sporazum o priznavanju krivice kojim je osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju deset godina. Drugom presudom su četvorica nekadašnjih pripadnika paravojne jedinice „Škorpioni” - Slobodan Medić, Branislav Medić, Pero Petrašević i Aleksandar Medić, osuđeni na ukupno 53 godine kazne zatvora za ubistva Srebreničana počinjena oko Trnova. Hrvatskoj su na po 15 godina zatvora osuđena dvojica pripadnika "Škorpiona" Milorad Momić i Slobodan Davidović koji su učestvovali u ubijanju zarobljenih srebreničkih Bošnjaka u mjestu Trnovo kod Sarajeva a taj zločin dokumentiran je i snimkom koja je prvi puta prikazan tokom suđenja Slobodanu Miloševiću u Haagu.⁹⁴

Svjedok, preživjeli koji je imao 17 godina kada su izvršena pogubljenja na brani u Petkovicima, u svjedočenju protiv Radislava Krstića, kaže:

„Iz svega što sam uopće rekao i što sam vidio, mogu doći do zaključka da je ovo bilo izuzetno dobro organizirano. Bilo je to sistematično ubijanje. A organizatori ne zaslužuju da budu na slobodi.”

Svjedoci imaju posebno mjesto u poslijeratnoj proizvodnji znanja - i pravnog i društvenog, nakon izvršenog genocida u Srebrenici, kao dio onog što naučnici koji se bave ljudskim pravima nazivaju „tehnologija kazivanja” ili „tehnologija svjedočenja.” U sudnici, kao i u medijskom izvještavanju o sudskim postupcima, svjedoci su postali reprezentativni glas onih koji su izgubili živote u genocidu. Njihova svjedočenja su prezentirana na raznim suđenjima, učvršćujući konkretne niti narativa o zločinima i krivici.⁹⁵

„Svjedočenja žrtava i očevidaca čine najveći dio, ako ne i sve predmete tužilaštva (Haškog tribunala).” - Eric Stover.

Vrlo često se u političke svrhe promovira „zaborav” i „opraštanje” u cilju političkog pomirenja unutar zajednice i nastavka daljnjeg egzistiranja i razvoja društva.

⁹⁴ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pregled-presuda-za-genocid-i-druge-zlocine-u-srebrenici> (datum pristupa 30.08.2020)

⁹⁵ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 239.

Vrlo često se može čuti iz reda onih koji su počinili masovne zločine kako se „ne može živjeti u prošlosti” i kako treba nastaviti život dalje, a da to inzistiranje na utvrđivanju činjenica i procesuiranju svih zločina predstavlja određenu vrstu „vrijeđanja” i „obilježavanja.”

Ljudi su u svojoj povijesti pokazali da su spremni na najveća dostignuća i na najgnusnija djela koje ljudska ili bilo čija mašta može i zamisliti, i tu nema nikakvog zбора. U jednadžbi zaborava, samo su zločinci oni koji dobivaju, svi ostali gube.⁹⁶

Želimo li mi zaista riješiti pitanje počinjenih ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, mržnje koja se kroz stoljeća nagomilala, osvete za kojom težimo čekajući priliku za to ili jednostavno želimo oprostiti jedni drugima, otvorenog srca i iskreno, sjećajući se zauvijek zločina koje smo počinili jedni prema drugima u prošlosti, kao zaloga za budućnosti koja će biti oslobođena od zločina i mržnje? Nije to lako pitanje, iako ono deklaratorno bude vrlo često olako odgovoreno. Jer mi koji smo vidjeli rat, nikad ga nećemo prestati gledati i u tišini noći uvijek ćemo čuti vriske. Pa možemo li onda oprostiti te vriske, ta stradanja? Je li čovjek kao biće uopće sposobno podnijeti toliku patnju i izboriti se sa njom? Iskreno iz srca oprostiti svome mučitelju i krenuti sa životom dalje? Mogu li zaboraviti rat oni koji su ga vidjeli, doživjeli strahote i patnju?⁹⁷

Meša Selimović to u jednoj svojoj knjizi opisuje riječima: „Ne mogu da pričam šta je bilo u Hoćinu, u dalekoj zemlji ruskoj. Ne zato što ne pamtim, već zato što neću. Ne vrijedi pričati o strašnom ubijanju, o ljudskom strahu, o zvjerstvima i jednih i drugih, ne bi trebalo pamtit, ni žaliti ni slaviti. Najbolje je zaboraviti, da umre ljudsko sjećanje na sve što je ružno, i da djeca ne pjevaju pjesme o osveti.”⁹⁸

⁹⁶ Šimić, G. (2013). Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini, autorsko izdanje, Sarajevo, str. 235.

⁹⁷ Ibid. 233-234.

⁹⁸ Selimović, M. (2009). Tvrđava, Marso, Beograd, str. 7.

4. Negiranje genocida u Srebrenici

„Pokretačka sila genocida više se nalazi u prostoru među ljudima, nego u njima samima.”

Roberts

Negiranje počinjenog zločina ili prijestupa svojstveno je svakoj organiziranoj zločinačkoj grupi, ali i pojedinačnim delikventima. Različiti su porivi negiranja počinjenog prijestupa ili zločina. Najčešći uzroci su bježanje od osjećaja krivice i izbjegavanje krivičnog gonjenja. Postoji bitna razlika u metodama i pristupu negiranja zločina od strane običnih delikvenata i organiziranih zločinačkih grupa. Razlika se ogleda u tome da su organizirane zločinačke grupe unaprijed pripremljene za negiranje. Ukoliko u procesu suočavanja određenog kolektiviteta s počinjenim genocidom ne dođe do prihvatanja i priznavanja počinjenog zločina, kao neminovnost će se pojaviti negiranje genocida. Priznanje počinjenog genocida je veoma rijetka pojava, i u procesu suočavanja, uglavnom, dolazi do negiranja genocida.

Čehajić-Clancy je pojasnila zbog čega je negiranje počinjenog zločina učestaliji oblik suočavanja nego priznanje: „Zato što istinsko priznanje, kao i istinsko pomirenje, podrazumijeva prihvatanje kolektivne odgovornosti, kao pojma i kao prakse, a već samo pitanje da li su svi odgovorni, izaziva otpor i nelagodu.”⁹⁹

Kolektivna odgovornost za priznavanje počinjenog zločina je neophodna zbog suočavanja sa prošlošću i stvaranju bolje budućnosti. Negiranje genocida je međunarodni problem.

Za ljude koji su preživjeli masovno nasilje, kao i za porodice žrtava, negiranje pokreće obnavljanje boli. Ne samo da pokušava osporiti njihove patnje iz prošlosti, već cilja na živa sjećanja na traumu, koja su sastavni dio kolektivnih procesa rehabilitacije identiteta kao i individualnog psihološkog svođenja računa.

⁹⁹ Mulagić, E. (2014). Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 45.

Za žrtve i njihove porodice tvrdnje negatora predstavljaju oblik poniženja, posebno kada potiču ili se prenose iz vrhova društva.

U ovom trenutku, poricanje genocida postaje ne samo ogorčenje koje trpi historijski progonjena grupa, već predstavlja i potencijalnu prijetnju. Kada se nasiljem počinjenim nad ovom grupom prikupljaju politički poeni, nemoguće je odbaciti mogućnost da je to nagovještaj za novo nasilje nad marginaliziranom manjinom. Negiranje genocida osnažuje i ohrabruje počinitelje; u nedostatku društvenog konsenzusa o historijskim činjenicama i moralnom deliktu nasilja iz prošlosti, sve je veća mogućnost da se nasilje ponovi.¹⁰⁰

Negiranjem se nastoji ostvariti krajnji cilj genocida, učiniti te tekovine genocida legitimnim. Pokušava se nametnuti sveprisutnost diskursa o tekovinama genocida, s ciljem da se društvo navikne i prihvati faktičko stanje na terenu nastalo genocidom. Dakle, negiranje genocida je planski osmišljena aktivnost koja se provodi u početnoj i završnoj fazi genocida. Izvršenje genocida i negiranje genocida sastavne su komponente jedinstvenog plana. Negiranje genocida se pojavljuje kao substitut za počinjeni zločin, jer se i negiranjem teži ka ostvarivanju istog cilja, samo drugim snagama i sredstvima. Negiranje se razvija iz početnih prikrivanja i opravdavanja zločina. Bez negiranja početnih genocidnih radnji ne može se obezbijediti masovna podrška za izvršenje kompletnog genocidnog plana. Kompletan proces negiranja mora imati smisla za počiniocima i pomagačima da bi imao održivost i kontinuitet.¹⁰¹

Naučna saznanja ukazuju na to da se negiranje genocida nad Bošnjacima pojavljivalo sa izvršenjima prvih genocidnih radnji. Dakle, postoje dva stadija negiranja genocida, u vrijeme njegovog izvršenja, i nakon počinjenja.

Direktni posmatrači izvršenja genocida nad Bošnjacima, ili posmatrači genocida iznutra, ostajali su, izuzev izdvojenih slučajeva, potpuno ravnodušni na zločine koji su se događali oko njih. Izvršenje genocida nad Bošnjacima karakterizira planski i sistemski pokušaj prikrivanja zločina. Lambrichs je napisala: „Da li je utvrđena volja za sistemskim uklanjanjem tragova zločina?

¹⁰⁰ Hanson, Green, M. (2020). Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, str. 25.

¹⁰¹ Mulagić, E. (2014). Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 50.

Bez ikakve sumnje: to potvrđuje ne samo sistemsko premještanje kosturnica u Bosni, već i komadanje tijela i katkad njihovo spaljivanje.’’¹⁰²

Negiranje genocida počinjenog u Srebrenici je od velikog interesa za negatore, iz razloga jer je genocid počinjen u i oko enklave Srebrenice u julu 1995. godine potvrđen presudom Međunarodnog suda pravde, gdje postoji mnogo materijalnih dokaza za to.

Mnogo se pisalo i piše o tome kako Srbija i Republika Srpska poriču zločine u Srebrenici.

U godinama neposredno nakon pada enklave i pokušaja da se prikriju dokazi o zločinima, lideri Srbije i Republike Srpske aktivno su promovirali ideju da su ubijanje u UN-ovoj sigurnoj zoni počinile snage Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ova propagandna kampanja počela je čak i prije masovnog pokolja u srebreničkoj općini, i nastavila dobrano nakon što su tijela premješšana u tajne masovne grobnice u jesen 1995. godine. Ratko Mladić je prvo tvrdio da je zauzimanje enklave bilo dogovor na provokacije Armije Republike Bosne i Hercegovine. Agencija Tanjug, državna novinska agencija Savezne Republike Jugoslavije, objavila je pismo koje je Mladić napisao 11. jula 1995. godine, u kojem on opisuje izmišljenu ofanzivu „bosanskih Muslimana” u kojoj su počinjeni zločini protiv srpskih civila. Tvrdio je: „Zločini počinjeni protiv nevinog (srpskog) civilnog stanovništva isprovocirali su akciju Vojske Republike Srpske, sa cijem neutralizacije muslimanskih terorista. Naše aktivnosti nisu ni na koji način usmjerene protiv civila i pripadnika UNPROFOR-a raspoređenih u Srebrenici.” Ovo pozivanje na nužnost operacije i korištenje medija za podršku tom argumentu bili su dio samog zločina u Srebrenici, a ne tek nešto čega su se naknadno sjetili. Poricanje i prikrivanje zločina - ne bi li se skrenula pažnja a krivica prebacila na druge snage - počelo je čak i prije no što su se pogubljenja desila.¹⁰³

Lista onih koji negiraju genocid je preduga. U nastavku će biti izdvojeno par:

Srđa Trifković, srpski i američki publicista, političar i historičar jedan je od vodećih koji negiraju genocid nad Bošnjacima, on negira pogubljenja koja su se desila u julu 1995. godine, također negira i postojanje masovnih grobnica. Činjenice i dokaze o preko 8.000 ubijenih bosanskih Muslimana, naziva „političkom konstrukcijom”.

¹⁰² Lambrichs, L. (2009). „Genocid, njegovo negiranje i ponavljanje u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini”, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, str. 49.

¹⁰³ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 261-262.

Ističe kako je uprkos tome što je proveo nekoliko dana u Srebrenici, intervenirajući preko 20.000 preživjelih Srebreničana u Tuzlu sedmicu dana nakon pada enklave, Visoki komesar za ljudska prava UN-a Henry Wieland izjavio je kako nisu pronašli nikoga ko je video svojim očima počinjavanje zlodjela.¹⁰⁴

Srboljub Živanović, srpski antropolog izjavio je: „U Srebrenici nije bilo genocida, ali i izvješaji Međunarodne komisije, od kojih je jedna bila isključivo muslimanska, kao i precizna snimanja terena, nisu potvrdili postojanje masovnih grobnica ni genocidnog ubijanja. Ni srpska vojska niti tkz. dobrovoljci nisu učestvovali u ratu u Srebrenici.”¹⁰⁵

Ljiljana Bulatović, srpska novinarka i autorka mnoštva sramnih knjiga o Ratku Mladiću, 2005. godine je izjavila: „Gotovo dve trećine do sada ukopanih na groblju u Potočarima ne mogu se smatrati žrtvama genocida od strane Srba. Što se tiče stradanja srpskog naroda u srebreničkom kraju, ono što je do sada definitivno utvrđeno jeste spisak od 3.262 imena.” Radi se o istovremenom minimiziranju bošnjačkih žrtava i preuveličavanju broja srpskih žrtava.¹⁰⁶

Emil Vlajki, bosanskohercegovački politolog je izjavio: „Zločin u Srebrenici ima dvije faze: zločini počinjeni nad Srbima i isprovocirani zločin Srba nad Muslimanima (sadašnjim Bošnjacima)”. Nadalje, on kaže: „Napomena: masovne grobnice su uobičajena stvar u ratnim vremenima kada se vrši asanacija terena kako ne bi došlo do masovnih zaraza.”¹⁰⁷ On pored negiranja samog počinjenja genocida, negira i materijalne dokaze koji postoje.

Milorad Dodik, bosanskohercegovački srpski političar je iskoristio priliku 15. godišnjice masakra kako bi napao kvalificiranje srebreničkih događaja kao genocid. Ignorirajući nalaz Haškog tribunala, 12. jula 2010. godine, Dodik izjavljuje da „ne vjeruje da se u Srebrenici desio genocid”. Tvrdio je da, budući da ima ljudi iz enklave, koji su preživjeli, ta djela ne predstavljaju genocid. „Kao što sam rekao, nemam namjeru da uljepšavam šta se desilo 1995. godine. Taj zločin se desio, ali to nije bio genocid zato što žene i djeca nisu pobijeni.”

¹⁰⁴ <http://instituteforgenocide.org/en/wp-content/uploads/2012/01/Aktuelna-faza-genocida.pdf> (datum pristupa: 05.09.2020)

¹⁰⁵ <http://www.pecat.co.rs/2010/04/srboljub-zivanovic-genocid-nad-srbima-jos-uvек-traje/> (datum pristupa: 05.09.2020)

¹⁰⁶ Mulagić, E. (2014). Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 153.

¹⁰⁷ <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Emil-Vlajki-U-Srebrenici-nije-bilo-genocida/72806> (datum pristupa: 05.09.2020)

Ova tvrdnja bila je u kontradikciji prema brojnim sudskim odlukama Haškog tribunala i domaćih sudova o Srebrenici.¹⁰⁸

Načelnik općine Srebrenica Mladen Grujičić je također negator genocida iz 1995. godine, on odbacuje presude međunarodnih sudova i pribjegava teorijama zavjere o žrtvama pokopanim u Memorijalnom centru u Potočarima.¹⁰⁹

Prošle godine, 10. jula, dan uoči obilježavanja 24. godišnjice Srebrenice, srpski parlamentarac Vladimir Đukanović, takođe iz vladajuće Srpske napredne stranke, postavio je poruku na Twitteru: „Želim da čestitam srpskom narodu dan oslobođenja Srebrenice. Hvala generalu Ratku Mladiću na sjajno vođenoj vojnoj operaciji.” Samo dva dana nakon ove poruke na Twitteru, Aleksandar Vulin, srpski ministar odbrane, izjavio je: „srpski narod je preživio genocid, a nije ga počinio.”¹¹⁰

Negiranje genocida u Srebrenici dobilo je svoj zamah i na međunarodnoj sceni. O tome svjedoči pokrenuti prvi sudski proces protiv negatora genocida nad Bošnjacima u Švicarskoj. Podignuta je optužnica protiv dvojice autora švicarskog lista „La Nation” zbog navoda da je „2.000 muškaraca ubijeno u Srebrenici”, navodi „da je koncentracioni logor Trnopolje kod Prijedora bio kamp za izbjeglice” i drugih negiranja činjenica o zločinu.¹¹¹

Jedan od najagresivnijih napada na istinu o genocidu u Srebrenici ove godine nije došao od nacionalističkih zvaničnika u Srbiji ili Republici Srpskoj, već od strane međunarodne zajednice.

U oktobru 2019. godine, Švedska akademija najavila je odluku o dodjeli najprestižnijeg svjetskog književnog priznanja, Nobelove nagrade za književnost, dokazanom negatoru genocida Peteru Handkeu.

Rođeni Austrijanac, Handke je veći dio osamdesetih i devedesetih godina prošlog vijeka proveo družeći se sa ratnim zločincima, ponajviše Slobodanom Miloševićem. O dubokom prijateljstvu koje je Handke gajio s Miloševićem svjedoči dugi spisak odlikovanja i privilegija koje je

¹⁰⁸ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 271.

¹⁰⁹ <https://www.danas.rs/drustvo/grujicic-priznacemo-genocid-u-srebrenici-ako-to-dokazu-cinjenice-i-istorija/> (datum pristupa: 05.09.2020)

¹¹⁰ Hanson, Green, M. (2020). Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, str. 29.

¹¹¹ <http://www.justice-report.com/en/articles/criminal-complaint-for-denial-of-genocide> (datum pristupa: 05.09.2020)

Handkeu dodijelio Miloševićev režim za njegovu službu u srpskoj stvari, uključujući Orden srpskog viteza i tajni pasoš - koji je u to vrijeme bio privilegija data samo građanima Crne Gore i Srbije.¹¹²

Djela za koja je Handke ove godine dobio Nobelovu nagradu za književnost bila su istinska svjedočanstva njegove opredijeljenosti za Miloševića i genocidni projekt velike Srbije. Neke njegove „književne” tvrdnje uključuju da je srpsko bombardiranje pijace Markale u Sarajevu zapravo bilo djelo Bošnjaka; da su slike bošnjačkih žrtava rata montirane; da su Bošnjaci na neki način sami doprinijeli pokolju više od 8.000 muškaraca i dječaka u Srebrenici; da je nepravедno u konfliktu Srbe nazivati „agresorima”; i da Bošnjaci u stvari nisu pravi narod. Užasni stavovi Petera Handkea očito nisu ništa novo. Umjesto toga, odluka Švedske akademije da mu dodijeli Nobelovu nagradu za književnost za 2019. godinu „za uticajno djelo koje je jezičkom domišljatošću istražilo periferiju i specifičnost ljudskog iskustva”, predstavlja alarmantno širenje negiranja genocida u segmentima zapadne intelektualne zajednice.¹¹³

Koliko god pojedinci negirali, postoje nesporne činjenice i dokazi da je izvršen genocid u Srebrenici.

Masovne grobnice žrtava genocida nad Bošnjacima ključni su, složeni i objektivni indikator izvršenog genocida i nesporni i neoborivi materijalni dokazi njegovog izvršenja. Njihova najneposrednija povezanost sa izvršenim zločinom genocida neviđena je u historiji svijeta. Masovne grobnice, teškoće i problemi njihovog otkrivanja, ukazuju, pored ostalog, na planiranje, organizovanje i izvršenje zločina genocida, kao bitnog indikatora genocida, s namjerom i ciljem da se prikriju dokazi o zločinu genocida.¹¹⁴

Pojavi masovnih grobnica prethodile su masovne likvidacije zarobljenih i zatočenih Bošnjaka, koje je izvršio srpski agresor (Savezna Republika Jugoslavija - Srbija i Crna Gora) i njegovi kolaboracionisti (Republika Srpska). Saznanja o masovnim grobnicama potvrđuju činjenice da su iz prvobitno formiranih, primarnih masovnih grobnica žrtve premještane na razne lokalitete. Zločinci su, u nastojanju da prikriju dokaze o zločinu genocida, leševe žrtava genocida iz

¹¹² <https://www.nytimes.com/2019/10/15/opinion/peter-handke-nobel-bosnia-genocide.html> (datum pristupa: 05.09.2020)

¹¹³ Hanson, Green, M. (2020). Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, str. 41.

¹¹⁴ Čekić, S. (2016). Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 598.

primarnih masovnih grobnica sakrivali dva i/ili više puta, tako što su ih otkopavali, pri čemu su tijela sakatili i ponovo ukopa(va)li u druge masovne grobnice na još udaljenijim lokacijama, „čime je bilo sasvim onemogućeno sahranjivanje u skladu s vjerskim i etničkim običajima grupe, što je uzrokovalo strašan nemir među ožalošćenim preživjelim, od kojih mnogi ne mogu naći smiraj dok im se ne potvrdi smrt njihovih bližnjih.”¹¹⁵

Takva praksa znatno otežava proces otkrivanja, ekshumacije i identifikacije.

Zločinački postupak sa leševima ubijenih Bošnjaka, žrtava genocida, „često bezobziran” i uz sakaćenje leševa, koje su zločinci „pokopavali u masovne grobnice”, a „kasnije premještali u druge grobnice”, kako bi „prikrili tragove zločina”, predstavlja najveća ponižavanja, uvredu ljudskog dostojanstva i degradaciju (preživjelih) žrtava genocida.¹¹⁶

Povezi za ruke, oči i noge, kao i odjeća, pronađeni u grobnicama, pokazuju način egzekucije (iz najneposrednije blizine) i bespomoćnost žrtava genocida i potvrđuju da je riječ o civilima. Raskomadani dijelovi tijela očigledan su dokaz premještanja tijela iz jedne u drugu grobnicu i svjedočanstvo o prikrivanju zločina - tajnom uklanjanju tijela žrtava genocida, što je, pored ostalog, jedan od oblika i načina planskog i sistematskog negiranja (izvršenog) genocida, zadnje faze zločina genocida. Dijelovi tijela pronađeni su u dvije, tri, četiri, pa čak i pet različitih grobnica, međusobno udaljene i više kilometara jedna od druge. Mreža primarnih i sekundarnih masovnih grobnica, nastalih premještanjem dijelova prvobitnih, osnovnih grobnica nakon likvidacije žrtava, prilikom čega su tijela raskomadana, evidentna je, uglavnom, u svim (od strane Srbije i Crne Gore - Savezne Republike Jugoslavije) okupiranim mjestima Republike Bosne i Hercegovine, a posebno na području Bosanske krajine i istočne Bosne, na kojem su prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu Bošnjaci (žrtve genocida) bili u većini. Radi se, uglavnom, o dijelovima teritorije Bosne i Hercegovine, koji su, nažalost, Dejtonskim mirovnim sporazumom dodijeljeni entitetu Republika Srpska, entitetu formiranom osvajačkim ratom i genocidom. Otkrivene masovne grobnice bitan su i značajan pokazatelj genocida i istovremeno očigledan

¹¹⁵ ICTY, Predmet br. IT-98-33-T, Pred pretresnim vijećem, tužilac protiv Krstića, presuda, 2. august 2001. godine, paragraf 596.

¹¹⁶ ICTY, Predmet br. IT-99-06-T, Pred pretresnim vijećem II, tužilac protiv Radoslava Brđanina, presuda, 1. septembar 2004. Godine, paragraf 1019.

dokaz namjere izvršilaca (zločina), odnosno potvrđuju oba elementa genocida nad Bošnjacima: genocidnu namjeru i genocidna djela (mens rea i actus reus).¹¹⁷

Dakle, mjere i radnje kojima su izlagani Bošnjaci Srebrenice od 1992. do 1995. godine u suštini predstavljaju klasičan primjer genocida uz primjenu više genocidnih radnji, koji svoj vrhunac doživljava u julu 1995. godine. Kulminacija genocida masovnim ubijanjem u julu 1995. godine ujedno potvrđuje veliku mjeru istrajnosti i postojanosti u namjeri da se Bošnjaci, grupa kao takva, unište na prostoru Srebrenice i njenom okruženju. Kada su rukovodioci velikosrpskog projekta postali svjesni da se zbog mirovnih pregovora koji su ulazili u završnu fazu bliži kraj oružanog sukoba, te da je cilj proklamovan svim velikosrpskim programskim dokumentima, dvostoljetnom težnjom i političkom praksom uklanjanja Drine kao granice između „srpskih” zemlje doveden u pitanje, posegnuli su za genocidnom radnjom masovnog ubijanja i istrebljenja bošnjačkog naroda sigurne zone UN-a Srebrenica.¹¹⁸

Zakon o zabrani negiranja genocida u Srebrenici je još uvijek na čekanju. Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini, Valentin Incko je najavio da će do obilježavanja 25. godišnjice genocida u Srebrenici biti donesen zakon o zabrani negiranja genocida, ali se to još nije dogodilo.

Više udruženja, a među kojima i Udruženje „Srebreničke majke”, Udruženje „Žene Srebrenice”, Udruženje „Pokret majke enklava Srebrenica i Žepa” i Udruženje „Žene Podrinja” uputilo je oštru reakciju prema Uredu visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini Valentinu Inzku, te izjavile: „Svjedoci smo upornog negiranja genocida koji se dogodio jula 1995. godine u Podrinju, a kojeg su počinile srpske vojne i paravojne formacije. Genocid je utvrđena činjenica od strane međunarodnih sudova i kao takav ne može se promijeniti. Međunarodna zajednica ništa nije učinila na otklanjanju posljedica genocida a sve je glasnije negiranje genocida i veličanje zločinaca.”¹¹⁹

Zakon o zabrani negiranja genocida treba da doprinese izgradnji sigurnosti i mira.

¹¹⁷ Čekić, S. (2016). Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 599-560.

¹¹⁸ Mulagić, E. (2014). Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 162-163.

¹¹⁹ <https://pressmedia.ba/vijesti/2020/05/08/majke-srebrenice-traze-od-inzka-da-donese-zakon-o-zabrani-negiranja-genocida-medunarodna-zajednica-nista-nije-ucinila-na-otklanjanju-posljedica-genocida/> (datum pristupa: 05.09.2020)

5. Srebrenica 25 godina nakon počinjenog genocida

„Srebrenica najviše sličí otvorenom kaburu. Takvo poređenje prije mi se nije javljala. Ali da je istinito, istinito je. Kao smrt što je čovjeku jedino dosegljivo cjelovita istina. Stisnuta među brdima, zjapi izdužena rupetina Srebrenica. Veliki planinski masivi Devetaka, Romanije, Javora, Sušice i Tare zamrsili su ovdje svoje putovanje pa, polomljenih kičmi, ustuknuli i prepustili prostor surovom neredu bosanskih brda.”

Isnam Taljić – Roman o Srebrenici

Srebrenica je već godinama unazad sinonim za genocid nad Bošnjacima. Ljudi koji su preživjeli genocid, osjetili torture na vlastitoj koži i koji su izgubili najbliže članove svojih porodica, tu bol će do kraja svog života nositi na duši. Život moraju nastaviti dalje kroz ta loša sjećanja i traume ali i kroz lijepa sjećanja Srebrenice iz godina koja nisu zahvaćena ratnim dešavanjima.

Povratnici u Srebrenicu i u njenu okolinu žele da grad učine mjestom boljeg života i da grade svoju zajednicu, iako uvijek u podsvjesti imaju ono što im se dogodilo. Još uvijek se susreću sa onima koji žele da im poremete mir prijetnjama na razne načine ali preživjeli Srebreničani prkose svim nedaćama na svojim krvnim ognjištima.

Adem Mehmedović, povratnik u Srebrenicu ističe:

„Srebrenica je postala prkos. Srebrenica je postala inat. Srebrenica je postala feniks koji se lagahno podiže iz pepela, a upravo su mladi oni koji tom feniksu „glancaju” krila za neke nove letove na srebreničkom povjetarcu sreće.”

Memorijalni centar i mezarje Srebrenica-Potočari je osnovan kao komemorativni prostor i kolektivno mezarje u bivšoj bazi mirovnih snaga UN-a, srebrenički Memorijalni centar i mezarje Potočari ne samo da je promijenio pejzaž, već je temeljito promijenio i politički diskurs u poslijeratnoj Bosni.

Republika Srpska ima eksplicitan i ogroman memorijalni kompleks posvećen sjećanju na genocid, ali je vezan i za širu politiku obnove usmjerenu za povratak izbjeglica, Memorijalni centar je zamišljen kao simbolično sidro: nastojanja da se identificiraju i vrate posmrtni ostaci nestalih Srebreničana u kolektivno mezarje ohrabrilo bi ljude još uvijek interno raseljene u Tuzli i Sarajevu i njihovim predgrađima te drugim mjestima u Federaciji da se vrate u svoje predratne domove. Mislilo se da će povratnici, među njima posebno žene - majke, kćeri, sestre i supruge onih koji su ubijeni u genocidu, željeti biti bliže mezaru svojih voljenih kako bi ga mogli obilaziti i održavati. Svojom simetrijom i jednoobraznošću, ti mezari zazivaju i odgovaraju na slike meteža i užasa i nasilja koje su tamo otpočele.¹²⁰

Posljednih godina je memorijalni kompleks stekao i jednu otvoreniju instrukcionalnu orijentaciju, otkako mu je dodata Spomen soba. Izgrađena je u prostoru bivše fabrike akumulatora preko puta mezarja, Spomen soba pomoću filma i eksponenata dokumentira događaje i posljedice jula 1995. godine.¹²¹

Sa Memorijalnim centrom i godišnjim komemoracijama koje okupljaju različite grupe ljudi angažiranih na radu na sjećanju, jedan specifičan događaj dodat je memorijalizaciji Srebrenice; primarni cilj bio mu je sjećati se kroz kretanje: sablasno ali odlučno nazvan „Marš mira - putem smrti do slobode.” Ovaj Marš, kojeg su opisivali kao „protestnu kampanju otvorenog karaktera, sa međunarodnim učešćem”, doslovno obilježava pejzaž gubitka time što ide tragom kretanja kolone muškaraca i dječaka koji su pokušali pobjeći iz enklave kako su je zauzimale snage Vojske Republike Srpske.¹²²

Marš mira je podjednako međunarodni događaj koliko i veoma lokalni. U koloni prisustvuju i preživjeli koji su tim putem tražili spas nakon pada enklave Srebrenice.

¹²⁰ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 42-45.

¹²¹ Ibid. 48.

¹²² Ibid. 54-55.

Ljudi putuju da bi se sjećali, često preko okeana i vremenskih zona; oni se guraju do tačke gušenja u zbijenoj masi okupljenoj u Memorijalnom centru svakog 11. jula kako bi se sjećali; oni pješaće dvadesetak kilometara dnevno - puna tri dana - idući tragom muškaraca i dječaka koji su pokušali pobjeći, kako bi se sjećali; ukrcavaju se u autobuse koji idu do mjesta gdje su bili zatvori i smaknuća - kako bi se sjećali.¹²³

U Potočarima kao da je vrijeme stalo, to je mjesto natopljeno potocima suza.

Ljudi koji žive u Bosni i Hercegovini (ali i drugdje) trebaju naći snage u sebi za promjenu. Promjenu koja će značiti konačni zaokret ka društvenom stanju koje će omogućiti ljudima da nađu smiraj, ne samo za svoje mrtve, već i za one koji su još živi, ali i za one koji će tek doći, koji nažalost bez toga neće imati ništa više od minimalne šanse da žive u društvu mira i prosperiteta. Ne samo materijalnog. Već puno važnije, onoga duhovnog, koji će omogućiti da ljudi žive jedni pored drugih, jedni sa drugima, u toleranciji koja će omogućiti svakome maksimalno uživanje u svojim pravima, sve do one granice koja predstavlja jednaku mogućnost za sve druge da na takav način uživaju u svojim pravima, bez obzira na vjeru, rasu i bilo koju drugu pripadnost. Bez toga, nitko nikome na ovim prostorima ne može sa dovoljnom ozbiljnošću reći da rata neće biti. Da se nasilje i patnje neće ponoviti. Nitko - nikome.¹²⁴

¹²³ Ibid. 40.

¹²⁴ Šimić, G. (2013). Suđenja za ratne zločine, autorsko izdanje, Sarajevo, str. 236-237.

Zaključna razmatranja

Genocid koji je izvršen u Srebrenici nakon srpskog zauzeća grada, smatra se najvećim zločinom u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Vojska bosanskih Srba je između 06 i 16. jula 1995. godine zauzela enklavu Srebrenice koja je bila pod zaštitom Ujedinjenih nacija, te prognala oko 23.000 muslimanskih žena i djece, dok je više od 8.000 bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka ubijeno tamo gdje su trebali biti zaštićeni od strane Ujedinjenih nacija. Evropa nije mogla održati obećanje da se na njenom tlu više nikada neće desiti genocid.

Za mnoge, pad „sigurne zone” Srebrenice 11. jula 1995. godine zaziva prizore neobuzdane agresije i abdicirane odgovornosti: izgladnjeli ljudi, izmučeni vrućinom i iscrpljenošću, čekaju na vlastito pogubljenje na vrelom ljetnom suncu; holandski vojnici koji s nelagodom pogledavaju u kamere dok gledaju kako snage Vojske Republike Srpske obilaze masu prestravljenih raseljenih ljudi. Povremeno bljeskajući na televizijskim ekranima, te scene su zauzele istaknuto mjesto u kulturalnom sjećanju poslijeratne Bosne. Postale su simbol rata u tolikoj mjeri da zasjenjuju druge događaje i zlodjela te su se izdvojile iz rata kao cjeline.¹²⁵

Pomislio bi čovjek da poslije ovakvog zločina cijeli svijet stane, da nije moguće da se ide dalje.

Teško da se o Srebrenici može govoriti bez emocije. To je grad u kojem je počinjen zločin genocida pred cijelim čovječanstvom. Događaji koji su se desili u Srebrenici u julu 1995. godine trebaju generacijama iznova i iznova da se pričaju, pričanje se ne treba dovršiti nego mu se treba ponovo vraćati, radi naše bolje budućnosti, radi svih nas. Srebreničani se i dan danas bore protiv diskriminacije i poricanja onoga što se desilo a čemu je svjedok cijeli svijet. Naša je obaveza da istrajemo na sjećanju i da ne zaboravimo zlo koje se dešavalo nad nemoćnim i nezaštićenim narodom, da ne zaboravimo na poniženja ljudskog dostojanstva. Da podsjećamo međunarodnu zajednicu koja nije spriječila ovakav pokolj, da je dužna da kazni sve zločince kako bi mir i sigurnost zaživjela na prostoru Bosne i Hercegovine.

I žrtve, i istina, i oprost, i pomirenje. Ništa od toga ne može biti izgrađeno na lažnim temeljima zaborava, jer kao što je to ljudska povijest puno puta pokazala, nema zaborava, niti ga treba biti.

¹²⁵ Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo, str. 9.

Oprost treba izgraditi i zasnovati na sjećanju, na suosjećanju sa patnjama žrtava, na podsjećanju bez kojega sjećanja vrlo često izblijede i na stalnoj posvećenosti miru i toleranciji do jučer zaraćenih strana, ovoga puta na sasvim drugim temeljima.¹²⁶

Svaki čovjek koji je preživio genocid u Srebrenici je priča za sebe. Iako je teško o Srebrenici govoriti i pisati to je obaveza svih nas. U ovom radu je ukratko opisano ono što se dešavalo, zločini su bili mnogo teži, patnja i bol su bili mnogo jači.

Žrtve genocida u Srebrenici su spoznaja i kompletna slika stradanja u ratu u Bosni i Hercegovini.

Žrtvama neka je vječni smiraj, a nama živima da hrabrost i nada budu vodilje da sve zločince stigne pravedna i zaslužena kazna i da se ovakvo zlo nikom ne dogodi a nama ne ponovi.

¹²⁶ Šimić, G. (2013). Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini, autorsko izdanje, Sarajevo, str. 235.

Literatura

Knjige:

Ademović, F. (1997). Jna beznade zla. Međunarodni centar za mir, Sarajevo;

Ajanović, I. (1999). Molila sam ih da me ubiju, Bošnjačka liga/IDC;

Antonić, Z. (1995). Srpski pisci i naučnici o Bosni i Hercegovini. Novinsko – izdavačka ustanova Službeni list SRJ, Beograd;

Arria, D.R. (2011). Genocid u kontinuitetu; Svjedočenje ambasadora Arrie. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;

Bećirević, E. (2009). Na Drini genocide. Buybook, Sarajevo;

Begić, K. (1997). Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991. - 1996.). Bosanska knjiga, Sarajevo;

Bedžet, A. (2004). Bosna i Hercegovina: zločin stoljeća, el – Kalem, Sarajevo;

Beridan I., Tomić I., Krešo M. (2001). Leksikon sigurnosti. DES, Sarajevo;

Biserko, S. (2009). Proces Vojislavu Šešelju – raskrinkavanje projekta Velika Srbija. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd;

Bruneteau, B. (2005). Stoljeće genocida. Politička kultura, Zagreb;

Bulatović, LJ. (2005). Istinita Srebrenica. Neofarmis Beograd I IKP Nikola Pašić, Beograd;

Cigar, N. (1998). Genocid u Bosni, politika „etničkog čišćenja“. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;

Cigar, N. (2000). Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad muslimanima balkana. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo;

Čekić, S. (1994). Agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocide nad Bošnjacima 1991. – 1993., Ljiljan, Sarajevo;

Čekić, S. (1995). Uzroci, ciljevi i razmjere agresije na Bosnu i Hercegovinu. VKBI, Sarajevo;

Čekić, S. (1997). Genocid u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo;

Čekić, S., Kreso, M., Macić, B. (2000). Genocid u Srebrenici „sigurnoj zoni“ Ujedinjenih nacija, jula 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;

- Čekić, S. (2007). Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu – naučno – teorijska i metodološko – metodska pitanja i problem. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S., Termiz, DŽ. (2007). Žrtve zločina u Sarajevu: Naučno istraživački project. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S. (2008). Presuda Međunarodnog suda pravde; Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S., Arnaut – Haseljić, M., Macić, B. (2010). Masovne grobnice u Bosni i Hercegovini: Sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S. (2012). Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S. (2016). Dejtonski (mirovni) sporazum–legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S. (2018). Genocid u Srednjem Podrinju, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;
- Čivikoić, Ž. (2009). Srebrenica – krunski svjedok. Albatros plus, Beograd;
- Čović, B. (1991). Izvori Velikosrpske agresije: rasprave, dokumenti, kartografski prikazi, August Cesarec, Zagreb;
- Dizdarević, I. (2003). Nezaborav usjeklina genocida. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Faber, M.J. (2002). Genocid koji nije bio spriječen, Međucrkveno mirovno vijeće;
- Gutman, R. (1994). Svjedok genocida, Dureux, Zagreb;
- Halilović, S. (1994). Vrijeme beščašća; Genocid nad Bošnjacima krajem dvadesetog stoljeća. Centar za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida nad Muslimanima Zenica, Zenica;
- Hanson, Green, M. (2020). Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari;
- Hartmann, F. (2015). Krv realpolitike-Afera Srebrenica. Buybook, Sarajevo;
- Honig, J.W. (1997). Srebrenica, hronika ratnog zločina. NIPP Ljiljan, Sarajevo;
- Lambrichs, L. (2009). „Genocid, njegovo negiranje i ponavljanje u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo;
- Letica, B., Letica, S. (1998). Postmoderna i genocide u Bosni; „Etničko čišćenje“; Velika prevara našeg doba. Naklada Jasenski i Turk, Zagreb;

- Masić, B. (2001). Zločini protiv mira. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Mulagić, E. (2014). Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;
- Nettelfield, Lara J., Wagner, Sarah E. (2015). Srebrenica nakon genocida. Institut za istoriju, Sarajevo;
- Seizović, Z. (2014). Paradigma Bosna: juče danas sutra. Dobra knjiga, Sarajevo;
- Seizović, Z. (2016). Međunarodno humanitarno pravo. Dobra knjiga, Sarajevo;
- Seizović, Z. (2017). Političke stranputice postdaytonske Bosne i Hercegovine. Fakultet političkih nauka, Sarajevo;
- Seizović, Z. (2017). U raljama etno-politike – Bosna i Hercegovina četvrt vijeka nakon Dejtona. Fakultet političkih nauka, Sarajevo;
- Selimović, M. (2009). Tvrđava, Marso, Beograd;
- Sh, Fink. (2003). War hospital: A true story of surgery and survival, Public Affairs, New York;
- Sudetić, C. (2003). Krv i osveta: Priča jedne porodice o ratu u Bosni. Samizdat B92, Beograd;
- Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja. (1998). Samrtno Srebreničko ljeto '95, Udruženje građana „Žene Srebrenice" – Tuzla;
- Šabić, V. (2008). Genocid u Srednjem Podrinju. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Šarić, S. Velikosrpska ideologija. (2010). Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Šimić, G. (2008). Utjecaj Haškog tribunala za kazneno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo pravde, Sarajevo;
- Šimić, G. (2013). Suđenja za ratne zločine, autorsko izdanje, Sarajevo;
- Termin, DŽ. (2003). Metodologija društvenih nauka. TKD Šahinpašić, Sarajevo;
- Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine. (2011). Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude međunarodnog suda pravde . Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;

Internet izvori:

<https://www.icty.org/bcs/cases/spisak-presuda>

http://www.adoptsrebrenica.org/_downloads/publikacije/Adopt_Srebrenica_Prica_o_nama_2019.pdf

<https://www.slobodnaevropa.org/a/30694038.html>

<http://www.kozarac-mutnik.com/index.php/novosti/38-istorija/1680-jedanaest-genocida-nad-bosnjacima>

https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/bcs/jit_srebrenica_bcs.pdf

https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/bcs/jit_srebrenica_bcs.pdf

https://www.icty.org/x/file/Press/Statements%20and%20Speeches/Prosecutor/150711_prosecutor_brammertz_srebrenica_genocide_commemoration_bcs.pdf

<http://dzemat-oberhausen.de/?p=2551>

<https://focanskidani.wordpress.com/2018/03/31/rijeka-drina-najveca-masovna-grobnica-na-balkanu/>

<https://saff.ba/sest-strateskih-ciljeva-koje-je-1992-potpisao-momcilo-krajisnik-i-koji-su-bili-uvod-u-genocid/>

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/na-danasnji-dan-je-nihad-nino-catic-odaslao-posljednji-izvjestaj-iz-srebrenice>

<https://www.youtube.com/watch?v=FRHNxBTPjIo>

<https://www.youtube.com/watch?v=ZG6Vz5gFajE>

<https://detektor.ba/2019/08/14/to-je-bio-pakao-holandski-vojnici-prisjecaju-se-neuspjeha-da-sprijece-srebrenicke-smrti/>

<https://www.dw.com/bs/ratne-traume-holandskih-vojnika-u-srebrenici/a-18542633>

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/genocid-u-srebrenici-kroz-presude-neoborivi-dokazi-o-obimu-zlocina>

<https://bhrt.ba/memorijalni-centar-srebrenica-predstavio-pregled-presuda-za-genocid/>

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pregled-presuda-za-genocid-i-druge-zlocine-u-srebrenici>

<http://instituteforgenocide.org/en/wp-content/uploads/2012/01/Aktuelna-faza-genocida.pdf>

<http://www.pecat.co.rs/2010/04/srboljub-zivanovic-genocid-nad-srbima-jos-uvek-traje/>

<https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Emil-Vlajki-U-Srebrenici-nije-bilo-genocida/72806>

<https://www.danas.rs/drustvo/grujicic-priznacemo-genocid-u-srebrenici-ako-to-dokazu-cinjenice-i-istorija/>

<http://www.justice-report.com/en/articles/criminal-complaint-for-denial-of-genocide>

<https://www.nytimes.com/2019/10/15/opinion/peter-handke-nobel-bosnia-genocide.html>

<https://pressmedia.ba/vijesti/2020/05/08/majke-srebrenice-traze-od-inzka-da-donese-zakon-o-zabrani-negiranja-genocida-medunarodna-zajednica-nista-nije-ucinila-na-otklanjanju-posljedica-genocida/>